Aflevering 12. April 1914.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr T. HOEKSTRA te Kampen.

IS BIJ DE VERTALING VAN DEN BIJBEL SAMENWERKING VAN VERSCHILLENDE RICHTINGEN MOGELIJK?

DOOR

Dr G. Ch. AALDERS.

In de laatste aflevering van den vorigen jaargang van *Stemmen des Tijds* heeft Prof. Grosheide onder den titel *Van wie moet een nieuwe vertaling van den Bijbel uitgaan?* een krachtig pleidooi geleverd voor het gevoelen, dat het in den tegenwoordigen tijd niet gewenscht is de vertaling van den Bijbel te doen geschieden door het kerkelijk instituut, maar dat het veelmeer de voorkeur verdient het werk der vertaling over te laten aan een gemengde commissie van theologisch niet-gelijk-gezinden op eene wijze zooals dit nu alreeds voor het Nieuwe Testament is ter hand genomen door een groep van geleerden van onderscheidene richtingen, waartoe ook prof. Grosheide behoort.

Natuurlijk is het de bedoeling van prof. Grosheide niet te ontkennen dat het kerkelijk instituut een belangrijke taak en een ernstige roeping heeft inzake het vraagstuk van de vertaling des Bijbels. De kerk is verantwoordelijk voor de vertaling die zij haren leden in handen geeft. Maar — terecht onderscheidt prof. Grosheide hier wel — daaruit vloeit nog niet voort dat zij zelve den eigenlijken vertaal-arbeid heeft te verrichten, dat zij zelve de vertaling die zij haren leden in handen geeft ook heeft te vervaardigen; zij kan die zeer goed van elders ontleenen.

Evenmin wenscht prof. Grosheide te beweren dat het kerkelijk instituut de vertaling des Bijbels niet zou mogen ter hand

nemen. Alleen wil hij er nadruk op leggen dat zij het niet hoeft te doen. [1])

De strekking van zijn betoog is eenvoudig, dat de kerk eigenlijke vertaalwerk, dat zij wel *mag*, niet echter *moet* richten, in den tegenwoordigen tijd liever overlate aan particulier initiatief van wetenschappelijk-bevoegde mannen onderscheidene richtingen.

De beide gronden waarop prof. Grosheide zijn pleidooi steunen, zijn: 1o dat eene nieuwe Bijbelvertaling welke uit van een bepaald kerkelijk instituut reeds daardoor van tevo bij verschillende andere kerkelijke instituten eenigermate verd zal zijn, en door hen zeker niet zal worden in gebruik genon zoodat de betrekkelijke eenheid, die bij alle onderling vers nu nog door onze aloude Statenvertaling wordt gehandha dan zal teloor gaan; en 2o dat de samenwerking van vers lende richtingen door de wederkeerige contrôle het ombui van de vertaling ten gunste van bepaalde dogmatische voor lingen voorkomt.

Niemand zal ontkennen, dat in deze beide argumenten krachtige steun wordt geboden aan de niet-kerkelijke Bijbel taling.

Eerstens — wie zou niet gaarne de eenheid der b dende Christenheid, welke toch al zoozeer met versplinte wordt bedreigd, trachten te handhaven? Intusschen kan ik vrees niet van mij afzetten, dat het gevaar voor verbreking de eenheid, voorloopig bezworen door het optreden der mengde commissie voor de Bijbelvertaling, straks toch w opnieuw zal komen opzetten, wanneer die vertaling geree en aan de verschillende kerkelijke instituten ter invoering w aangeboden. Zal het werk van die gemengde commissie bi onderscheidene kerkelijke instituten (en ik mag er wel bijvoe soms ook bij de verschillende groepen en richtingen in en hetzelfde kerkelijk instituut) genoegzaam vertrouwen vin om algemeen te worden aanvaard? En als nu de verschille kerkelijke instituten het niet door onderling overleg kun

---

[1]) Men vindt dit ook zoo in Dr. A. Kuyper's *Encyclopaedie* *Heilige Godgeleerdheid*², III, 126.

eens worden over de invoering, zal dan de commissie haren arbeid stillekens weder opbergen? Ik vrees zeer, dat dan die groep of richting of dat instituut, waarbij de arbeid der commissie het meest vertrouwen zal vinden, wellicht omdat daarvan de vertegenwoordigers in die commissie ook het talrijkst waren, die vertaling die nu eenmaal gereed is toch zal gaan invoeren, en dan splijt de eenheid, die nu nog door onze Statenvertaling wordt bewaard, toch.

Nog meer bekoring dan van het eerste gaat er van het tweede argument uit. De vertaling moet, zoo veel dit mogelijk is, eene objectieve wedergave zijn van den oorspronkelijken tekst. Waar deze meer dan eene beteekenis toelaat, moet liefst zoo vertaald worden, dat de vertaalde woorden dezelfde verscheidenheid van beteekenis kunnen hebben. Vermeden moet worden het inleggen in den tekst van eigen beschouwing over den tekst; en gewaakt tegen alle poging om in de vertaling de zakelijke moeilijkheden die het oorspronkelijke biedt te ondervangen. En nu weten wij allen wel hoe moeilijk het is strikt objectief te blijven, en ons niet door onze eigene beschouwing te laten leiden, waarom de gedachte dat men voortdurend door andersdenkenden op de vingers gezien wordt iets zeer aanlokkelijks heeft, en niet anders dan aan de vertaling kan ten goede komen. Evenwel, prof. Grosheide zal het met mij eens zijn, als ik zeg, dat het niet altoos mogelijk zal wezen om aan de hierboven gestelde regels te voldoen. Ik wil hier althans op een enkel voorbeeld wijzen, waar de letterlijke zin der woorden tweeërlei beteekenis toelaat, die echter onmogelijk bij de vertaling te behouden is. Ik bedoel Hos. 6 : 7, waar כאדם kan vertaald worden „als een mensch" en „als Adam". Ieder weet van hoeveel gewicht hier is welke vertaling gegeven wordt. Indien ergens ware het zeker wel hier van belang eene vertaling te geven die voor beide opvattingen ruimte liet. Dat is evenwel beslist onmogelijk, en voor de vertaling zal hier dus ten slotte den doorslag moeten geven, welke opvatting en richting de vertaler is toegedaan. [1]) En zoo zijn er meer gevallen. Hoe zal nu ten aanzien van zulke plaatsen de handelwijze der ge-

[1]) Een zelfde geval hebben we in Job 31 : 33.

mengde commissie moeten zijn? Mij dunkt, ze zal er in der gelijke gevallen niet aan kunnen ontkomen zich te splitsen naa de in haar vertegenwoordigde richtingen, en zal dan de samen werking nog langer mogelijk zijn? Het schijnt mij toe dat oo prof. Grosheide het voorkomen van dergelijke gevallen niet on denkbaar acht, waar hij zich uitlaat in dezen geest, dat bij he vertalen samenwerking mogelijk blijft „zoolang, tot het blijk dat van de een of andere zijde terwille van eigen opvattin naar het oordeel van anderen den tekst geweld wordt aange daan". [1]) Ik ga verder en beweer: er zullen zich onderscheidene gevallen voordoen, waarin het onmogelijk zal blijken een vertaling te geven in welke de vertalers van de verschillend richtingen zich alle kunnen vinden, gevallen waarin de verta ling door de opvatting van den vertaler zal moeten worden be heerscht.

Het is dan ook mijne meening, dat de poging om een nieuw Bijbelvertaling door samenwerking van geleerden van onder scheidene theologische richtingen tot stand te brengen op mis lukking zal moeten uitloopen. En hoeveel er ook ten gunst van deze methode moge zijn aan te voeren, wat zal dit bate indien de methode niet door te voeren blijkt?

Prof. Grosheide zal mij allicht tegemoetvoeren dat de onmo gelijkheid van samenwerking eerst in de praktijk blijken kan en dat men dan toch in elk geval beginnen moet met het ne men van de proef. Hij zal mij evenwel toegeven dat het on dernemen van eene nieuwe vertaling des Bijbels een zo grootsch werk is, dat wij er niet aan kunnen beginnen tenz we althans eenig geloof hebben in de uitvoerbaarheid ervan i den weg dien we inslaan; en ik twijfel er dan ook niet aan d prof. Grosheide heeft zichzelf aan deze taak niet gegeven zonde eenig goed vertrouwen in de bereikbaarheid van het beoogd doel. Juist hierin echter verschil ik geheel en al met hem van mee ning. Ik acht het beoogde doel volstrekt onbereikbaar in de weg van samenwerking van theologisch niet-gelijk-gezinden Ik voorzie onderscheidene gevallen waarin deze samenwerkin onmogelijk zal wezen, omdat daar de beslissing zal afhange

---

[1]) bldz. 1295.

van richting en opvatting der vertalers. En om deze reden kan ik tot mijn leedwezen niet zoo veel gevoelen voor de proef die men thans bezig is te nemen.

Er zullen zich onderscheidene gevallen voordoen bij het werk der Bijbelvertaling waarin de te nemen beslissing zal moeten beheerscht worden door de richting en de opvatting der vertalers, zoodat daar de samenwerking zal moeten verbroken worden, stelde ik. Reeds een enkel voorbeeld voerde ik daarvoor aan. Ik wensch hieronder het gestelde nog eenigszins nader uiteen te zetten. Prof. Grosheide heeft zijne voorbeelden gekozen uit het Nieuwe Testament; men zal zich daarover niet verbazen, maar het dan ook lichtelijk vatten dat ik meer bepaald het oog wensch te vestigen op het Oude Testament, waaraan ik ook het reeds genoemde voorbeeld ontleende. Wellicht is deze omstandigheid ook niet vreemd aan het verschil van opvatting dat tusschen prof. Grosheide en mij aangaande de mogelijkheid van samenwerking van theologisch niet-gelijkgezinden bestaat. Ik wil tenminste gaarne toegeven dat zich eer laat denken dat zulk eene samenwerking verkregen kan worden op het gebied van het Nieuwe Testament dan op dat van het Oude. Maar — als wij een nieuwe Bijbelvertaling zullen krijgen, moet het er toch eene zijn van den geheelen Bijbel, niet van het Nieuwe Testament alleen; en gesteld dus dat er al eene vruchtbare samenwerking te verkrijgen ware in betrekking tot het N. T., doch de pogingen daartoe voor het O. T. zouden mislukken, dan zouden wij daarmede toch niets gevorderd zijn. Om deze reden meen ik mijne bezwaren, ontleend aan de eigenaardigheden des O. T., met volle geldigheid te kunnen inbrengen tegen het werk dat tot dusverre nog maar alleen voor het N. T. is aangevangen.

Allereerst wil ik dan wijzen op den tekst. We hebben voor het O. T. zeer weinig Hebreeuwsche varianten. Daarnaast hebben we wel de varianten der oude vertalingen, met name van de LXX (waarvan de codices zelf weer een gansche reeks van varianten vertoonen), maar ieder begrijpt dat en waarom men met het tekstkritisch materiaal der oude vertalingen zeer voorzichtig moet zijn. In het algemeen kan men wel zeggen dat we voor het O. T. een tamelijk vasten tekst bezitten. Opper-

vlakkig schijnt dit een gunstige omstandigheid voor het we der vertaling. De vaststelling van den te volgen tekst is daarl toch, zoo niet de grootste, dan wel zeer zeker een voornan moeilijkheid. Met deze moeilijkheid zou men dus bij het O. niet veel te doen hebben. Niets is echter minder waar. D we voor het O. T. een tamelijk *vasten* tekst bezitten is niet g lijkluidend met dit andere dat we van het O. T. den *juist* tekst bezitten. Er zijn heel wat plaatsen in het O. T. waar m meerder of minder waarschijnlijkheid is aan te nemen dat tekst bedorven is, zonder dat ons eene andere lezing ter beschi king staat die ons den vermoedelijk juisten tekst biedt. Wat hiervan het gevolg? Dat op het gebied van den Oud-Test mentischen tekst de conjecturaal-kritiek met al haar gevare met haar willekeur en subjectivisme, van veel meer beteeken is dan op het gebied van den tekst des N. T. Men zal gevo len hoe daardoor echter de samenwerking van theologisch nie gelijk-gezinden wordt bedreigd. De een zal een veel groote ruimte willen laten aan de conjecturaal-kritiek dan de ande naarmate van het standpunt dat men inneemt. Te ernstig moeilijkheid zal dit opleveren, daar het zeer dikwijls belangrij vragen van den inhoud zijn die met de kwestie van de al niet corruptheid van den tekst samenhangen. Om nog ee terug te komen op Hos. 6 : 7. Velen, voor wie uit kracht va hun standpunt de vertaling „als Adam" onaannemelijk is, ma die toch ook de matheid en het weinig-zeggende van de ve taling „als een mensch" of „naar 's menschen wijze" gevoele zijn er daardoor toe gekomen hier eene corruptie van den tek aan te nemen. Men vat nu dat de beslissing over de vraag hier de tekst corrupt is geheel afhangt van het ingenomen stan punt. De vertaling „als Adam" is immers zoo eenvoudig e voor de hand liggend; het eenige bezwaar tegen deze vertalin is een (om het zoo eens uit te drukken) „dogmatisch" bezwaa Wie dat dogmatisch bezwaar niet deelt kan er niet aan denke de eerst voor de hand liggende vertaling op te geven voor ee of andere conjectuur; maar wie door het dogmatisch bezwa gedrukt wordt kan weer de eerst voor de hand liggende vert ling onmogelijk aanvaarden. En hoe zal men dan tot eenhei komen? Op nog een tweede voorbeeld wil ik wijzen. Het is va

genoegzame bekendheid dat שילה in Gen. 49 : 10 tot allerlei conjecturen aanleiding gegeven heeft, omdat de eerst voor de hand liggende opvatting als nomen proprium in verband met de gangbare beschouwingen over de Messiaansche voorzeggingen moeilijk kon worden geaccepteerd. Het is mijne bedoeling niet hier op deze interessante kwestie in te gaan; het is mij genoeg zoo ik de overtuiging kan wekken, dat meermalen gewichtige vraagstukken van materieelen aard beslissend zijn voor de formeele vraag van den juisten tekst. Ik dien hierbij nog even in herinnering te brengen, dat wij in den Masoretischen tekst behalve met een bepaalde lezing van den tekst ook te doen hebben met een soort van korten Joodschen commentaar op dien tekst in den vorm van de aan den consonantentekst toegevoegde vocalen. Natuurlijk staan wij niet alleen uit den aard der zaak veel vrijer tegenover deze vocalisatie dan tegenover den consonantentekst, maar wij zullen juist ten opzichte van de vocalisatie en de combinatie der oorspronkelijk uno tenore geschreven consonanten veel nut kunnen hebben van de conjecturaal-kritiek bij onveranderd behoud van den eigenlijk gezegden tekst.

Een tweede bezwaar dat zich bij de vertaling voordoet, is het voorkomen van verschillende woorden waarvan men de eigenlijke beteekenis niet kent. Ik wil gaarne gelooven dat het getal van deze cruces in het N. T. niet bijster groot is; maar in het O. T. zijn ze nog legio. Dit hangt weder hiermede samen dat onze kennis van het Grieksch op veel breeder basis is gefundeerd dan die van het Hebreeuwsch. Het linguistisch materiaal dat we voor het oude Hebreeuwsch hebben, beperkt zich tot de boeken des O. T. (waarbij dan nog hulpdienst kan worden verleend door de vergelijking van andere, verwante talen als het Arabisch, Assyrisch, enz.). Daardoor is ook het aantal hapaxen betrekkelijk groot. Wat moeten nu de vertalers doen? Wat andere vertalers reeds voor hen gedaan hebben, n.l. uit het verband de beteekenis trachten te benaderen, en indien het verband hen geheel in den steek laat, naar den zin gissen. Doch hoe zal ook hierbij weder de samenwerking in het gedrang komen! Immers, dan krijgt het meer subjectieve element de leiding, en naar mate dat het geval is, zal zich het

verschil in richting op beduidende wijze doen gevoelen. Het kan dan ook voor niemand twijfelachtig zijn of iedere plaats des O. T., waar de zin van een onzeker woord ook maar van eenig belang kan wezen voor de materieele vragen die er op het gebied der Oud-Testamentische wetenschap liggen, zal de vertalers naar hunne richtingen doen uiteengaan. Hetzelfde bezwaar zal zich voordoen bij woorden die in hun algemeenen zin ons vrijwel bekend zijn, maar waarvan de preciese beteekenis in een bepaald verband niet zoo gemakkelijk kan worden bepaald. Eveneens zal men op deze moeielijkheid stuiten bij het overzetten van sommige duistere woordverbindingen. En dat de gevallen, waarop ik hier doel, in het O. T. niet zoo zeldzaam zijn weet ieder die der zake kundig is.

Werkelijk, het is eene illusie, zoo men meent dat bij het werk der vertaling des Bijbels het richtingsverschil zonder invloed blijven kan. De aangewezen gevallen, waarin de beslissing door het subjectieve oordeel moet worden gegeven, toonen duidelijk dat het verschil in theologische richting niet uitgeschakeld worden kan.

Maar buitendien. Is het aan te nemen dat in andere gevallen waarin de noodzakelijkheid niet zoozeer in het oog springt dat het subject, en dies de richting, beslissen *moet*, de richting niet medespreken *zal?* Het schijnt alleszins te betwijfelen. Ik wil daartoe ten slotte nog wijzen op eene omstandigheid die zich bij het Oude en het Nieuwe Testament gelijkelijk zal voordoen. Zeer dikwijls zal het bij de wedergave van het oorspronkelijke aankomen op een fijne nuanceering van de taal. Een goede vertaling toch stelt als eisch dat men niet de goudstukken van het oorspronkelijke omwisselt in ordinaire pasmunt, maar zoo getrouw mogelijk de bedoeling van het oorspronkelijke tracht weer te geven. En hoeveel waars er ook ligt in de opmerking van prof. Grosheide dat het niet geoorloofd is de vertaling in den een of anderen dogmatischen zin om te buigen, niet minder waar is toch ook dat de vertaling niet absoluut neutraal kan zijn. Wanneer men bij de vertaling aldus kon te werk gaan, dat men zeide: dit Hebreeuwsche of Grieksche woord staat gelijk met dat Nederlandsche woord, en dus overal waar we dit woord aantreffen zetten we er dat Nederlandsche woord

voor, dan was de zaak zeer eenvoudig. Maar men behoeft niet meer dan de meest elementaire kennis van eenige vreemde taal te bezitten, om te begrijpen dat het zoo niet is. Eénzelfde woord moet in de vertaling dikwijls door een gansche reeks van verschillende Nederlandsche woorden worden overgezet; en het is juist de groote moeielijkheid van het vertalen, waartoe behalve een grondige kennis van de oorspronkelijke taal ook een zuiver Nederlandsch taalgevoel wordt vereischt, om steeds de juiste taalnuanceering te vinden die op iedere bepaalde plaats de bedoeling van het oorspronkelijke het meest juist weergeeft. Maar daarbij kan onmogelijk de opvatting van den vertaler buiten geding blijven. Vertaling is geconcentreerde exegese. En nu kan men, dit stem ik prof. Grosheide gaarne toe, in de vertaling als geconcentreerde exegese zeker eerder en in meer gevallen overeenstemming bereiken dan in de volledige, breede uitlegging; maar dat men in deze geconcentreerde exegese den invloed van het onderscheiden standpunt der vertalers niet zou bemerken, meen ik op grond van de fijnere taalnuanceeringen waarop het dikwerf aankomt beslist te kunnen tegenspreken. Laat mij daartoe wijzen op een eenigszins algemeen voorbeeld. Wat het verschil tusschen onze Statenvertaling en de Leidsche vertaling zoo sterk typeert is de geheele nuanceering van de taal, die duidelijk doet uitkomen dat de Statenoverzetters de Schrift beschouwden als een heilig boek, de auteurs der Leidsche vertaling daarentegen als een gewoon profaan geschrift. En zoo zal het ook bij iedere andere vertaling gedurig afhangen van de richting en het standpunt des vertalers, en van zijne opvatting van den tekst, welke kleur hij geeft aan de woorden die hij tot wedergave van het oorspronkelijke gebruikt.

Daarom bestaat er bij mij zeer ernstige bedenking tegen de samenwerking van theologisch niet-gelijk-gezinden bij de vertaling van den Bijbel; eene bedenking die het krachtige pleidooi van prof. Grosheide ten gunste van zulke samenwerking niet heeft kunnen wegnemen, en die ik daarom in dit tijdschrift heb willen openbaren.

Wat ik dan wenschen zou? Dat de geheele zaak van de Bijbelvertaling bleef rusten, zooals prof. Grosheide blijkt te

willen indien de samenwerking met andere richtingen tot geen resultaat leiden zou?[1]) Neen, daarvoor acht ik de zaak te gewichtig en het belang van een betere Bijbelvertaling voor ons Gereformeerde volk te groot. Maar deze twee opmerkingen zou ik hieraan nog wel willen toevoegen: ten eerste, dat men hier de vrucht niet moet willen grijpen eer ze tot rijpheid kwam; overhaasting is hier geenszins gewenscht; men bespreke de zaak der Bijbelvertaling uitvoerig, en bezie haar van alle zijden; en laten dan vooral onze exegeten op het gebied van Oud- en Nieuw Testament met kracht aan den arbeid gaan om het noodige vóórwerk te verrichten; wij hebben als Gereformeerden op het gebied van de exegese en wat daarmede samenhangt een reusachtigen achterstand in te halen; deze arbeid komt voor de toekomst aan de verbetering onzer Bijbelvertaling uitnemend te stade en bereidt haar voor. En in de tweede plaats zou ik den wensch willen herhalen, die door Dr. H. H. Kuyper in de Heraut van 20 Oct. 1912 (no. 1816) is geuit, dat men afzie van het geven van een geheel nieuwe vertaling, maar aansture op de verbetering van onze Statenvertaling waar dit gebiedend noodzakelijk is, gelijk ook Ds. Kramer op de laatstgehouden Algemeene Vergadering der Geref. predikantenvereeniging sprak van „Herziening der Statenvertaling". Daar deze Statenvertaling kerkelijk eigendom is, zou het dan op den weg van onze Gereformeerde kerken kunnen liggen deze herziening aan de orde te stellen. Maar dewijl deze Statenvertaling behoort niet aan onze Gereformeerde kerken van Nederland alleen, zou het gewenscht zijn dat deze zich over de herziening verstonden met alle binnen- en buitenlandsche kerkengroepen van Gereformeerde belijdenis, opdat door dezer gemeenschappelijke bemoeiïngen dit belangrijke en noodige werk mocht worden tot stand gebracht.

---

[1]) bldz. 1297.

KARAKTER VAN HET TESTIMONIUM SPIRITUS SANCTI VOLGENS CALVIJN.

DOOR

Dr. S. GREYDANUS.

Schoon beschrijft Calvijn het Testimonium Spiritus Sancti in zijne *Institutie*, l. I., c. 7. Wat hem daarbij bezielde, was het besef, dat wij ontwijfelbare zekerheid behoeven. Het geloof kan niet vaststaan, indien wij niet onwrikbaar overtuigd zijn, dat de H. Schrift Gods Woord is. Tenendum quod nuper dixi, non ante stabiliri doctrinae fidem, quam nobis *indubie* persuasum sit, *auctorem* eius esse Deum, § 4 [1]). Na daarom in c. 6 over Gods Woord en zijne onmisbaarheid gehandeld te hebben, zegt Calvijn in het begin van c. 7: maar voordat ik verder ga, is het van belang, over het gezag der Schrift het een en ander hier tusschen te voegen, dat niet slechts het gemoed voorbereidt ad eius reverentiam, sed omnem dubitationem eximant. Nu kan die zekerheid verkregen worden alleen door het getuigenis des H. Geestes. Iam si conscientiis optime consultum volumus, ne instabili dubitatione perpetuo circumferantur, aut vacillent, ne etiam haesitent ad minimos quosque scrupulos, altius quam ab humanis vel rationibus vel iudiciis vel coniecturis petenda est haec persuasio, nempe ab arcano testimonio Spiritus, § 4 [2]). Dagelijksche Godspraken uit den hemel ontvangen wij niet. Wij hebben alleen de Schriften, quibus visum est Domino suam perpetuae memoriae veritatem consecrare. Maar deze zullen bij de geloovigen op geen anderen grond (non alio iure) volle

---

[1]) Iam ergo habemus fidem esse divinae erga nos voluntatis notitiam ex eius verbo perceptam. Huius autem fundamentum est praesumpta de veritate Dei persuasio. De cuius certitudine, quamdiu secum animus tuus disceptabit, dubiae et infirmae vel potius nullius auctoritatis erit verbum. Neque etiam sufficit Deum credere veracem, qui nec fallere nec mentiri possit, nisi constituas procul dubio, quicquid ab ipso prodit, sacrosanctum esse et inviolabilem veritatem, III, 2, 6.

[2]) Quare tum vere demum ad salvificam Dei cognitionem Scriptura satisfaciet, ubi interiori Spiritus Sancti persuasione fundata fuerit eius certitudo, I, 8, 13.

autoriteit bezitten, quam ubi statuunt e caelo fluxisse, acsi vivae ipsae Dei voces illic exaudirentur. Ten onrechte beweren velen, dat wij ons hiervoor ten diepste verlaten moeten op de uitspraak der kerk: acsi vero aeterna inviolabilisque Dei veritas hominum arbitrio niteretur [1]). Een smaden van den H. Geest is het, te vragen: wie zou ons waarborgen, haec a Deo prodiisse? wie zou ons verzekeren, salva et intacta ad nostram usque aetatem pervenisse? wie zou ons overtuigen, librum hunc reverenter excipiendum, alterum numero expungendum: nisi certam istorum omnium regulam Ecclesia praescriberet? [2]). Maar sub Ecclesiae praetextu willen zij eene teugellooze tyrannie invoeren, en kan het hun niets schelen, in welke ongerijmdheden zij zichzelven en anderen verstrikken, als zij maar dit eene bij de eenvoudigen er uit wringen (extorqueant), *Ecclesiam nihil non posse.* Is dat echter zoo, wat zal het dan worden voor benauwde harten (miseris conscientiis), die vragen naar de vaste zekerheid van het eeuwige leven, indien alle beloften dienaangaande enkel op menschenoordeel gegrond zijn? Zullen deze bij zoodanig antwoord ophouden fluctuari et trepidare? Ook wordt ons geloof aan der goddeloozen spot blootgesteld, en komt het bij allen grootelijks in verdenking, si credatur, hominum beneficio non secus ac *precariam* habere auctoritatem, § 1.

Voortreffelijk wordt echter dergelijke dwaze praat weerlegd, zegt Calvijn, door het enkele woord van den apostel, dat de kerk gebouwd is op het fundament der profeten en apostelen. Want als de leer van profeten en apostelen de grondslag der kerk is, moet de zekerheid daarvan vaststaan, voordat deze ontstaan kan. En werpt men tegen, dat, moge de kerk al in het eerst daaruit opgekomen zijn, het toch onzeker blijft, welke geschriften aan de profeten en apostelen toegeschreven moeten worden, wanneer het oordeel der kerk niet tusschentreedt, dan beteekent zulk gebazel niets. Nam si Christiana Ecclesia Pro-

---

[1]) Invaluit autem apud plerosque perniciosissimus error, *Scripturae tantum inesse momenti quantum illi Ecclesiae suffragiis conceditur:* acsi vero .... I, 7, 1.

[2]) Pendet igitur, inquiunt, *ab Ecclesiae determinatione* et quae Scripturae reverentia debeatur, et qui libri in eius catalogo censendi sint, l.c.

phetarum scriptis et Apostolorum praedicatione initio fundata fuit, ubicunque reperietur ea doctrina, Ecclesiam certe praecessit eius approbatio: sine qua nunquam Ecclesia ipsa extitisset. Derhalve is het verzinsel geheel ijdel, dat de macht om over de Schrift te oordeelen, berusten zou bij de kerk, ut ab huius nutu illius *certitudo* pendere intelligatur. Waarom de kerk, als zij de Schrift aanvaardt (recipit), en met hare toestemming (suffragiis) bezegelt, haar niet ex *dubia* aut alioqui controversa *authenticam* reddit, maar haar overeenkomstig den plicht van Godsvrucht zonder dralen vereert, omdat zij haar als de waarheid van haren God erkent, § 2.

Wel komt men met het zeggen van Augustinus, dat hij aan het Evangelie niet gelooven zou, indien het gezag der kerk hem daartoe niet bewoog. Maar het verband dezer woorden wijst uit, dat Augustinus' bedoeling niet was te leeren, dat het geloof van de vromen gefundeerd zou zijn op het gezag der kerk, sed tantum ut indicaret quod nos quoque verum fatemur, eos qui nondum Spiritu Dei sunt illuminati, Ecclesiae reverentia ad docilitatem induci, ut Christi fidem ex Euangelio discere sustineant: atque ita hoc modo *Ecclesiae* auctoritatem *isagogen* esse, qua ad fidem Euangelii praeparamur, § 3.

Nu kunnen ook wel vele redenen bijgebracht worden, die klaar bewijzen, dat de Schrift van God is. Verum quidem est, si argumentis agere libeat, multa posse in medium proferri quae facile evincant, siquis est in caelo Deus, *Legem et Prophetias et Euangelium* ab eo manasse, § 4. In c. 8 voert Calvijn dan ook in een 13-tal § § onderscheiden zoodanige redenen aan, om te eindigen met de verklaring: Aliae sunt nec paucae nec invalidae rationes, quibus sua Scripturae dignitas ac maiestas non modo asseratur piis pectoribus, sed adversus calumniatorum technas egregrie vindicetur, c. 8, § 13. Op zichzelf zijn dergelijke argumenten ook krachtig genoeg om zelfs den geleerdsten en schrandersten tegenspreker tot de erkentenis te nopen, dat blijkbaar de sprake Gods in de Schrift tot ons komt. Imo quamvis docti homines et summo iùdicio praediti contra insurgant, et omnes ingenii vires conferant atque ostentent in hac disceptatione: nisi tamen ad perditam impudentiam obduruerint, extorquebitur illis haec confessio, manifesta signa lo-

quentis Dei conspici in Scriptura, ex quibus pateat caelestem eius esse doctrinam, c. 7, § 4. Niettemin zijn soortgelijke bewijzen niet voldoende om ons vast aan de Schrift als Gods Woord te doen gelooven [1]. Zij kunnen slechts secundairen dienst doen. Het geloof kunnen zij sterken, niet werken. Quae vero ad eam (scil. fidem) confirmandam humana extant testimonia, sic inania non erunt, si praecipium illud et summum, velut secundaria nostrae imbecillitatis adminicula, subsequantur. Daardoor ongeloovigen willen overtuigen, gaat niet. Sed inepte faciunt qui probari volunt *infidelibus*, Scripturam esse verbum Dei: quod nisi *fide* cognosci nequit, c. 8, § 13. Door betoog kan men alzoo niet brengen tot een hecht geloof aan de Schrift. Praepostere tamen faciunt qui *disputando* contendunt solidam Scripturae fidem adstruere, c. 7, § 4. Ook wanneer men daardoor de tegenspraak der menschen tot zwijgen mocht brengen, zou men toch nog niet in de harten die zekerheid werken, welke door de Godsvrucht geeischt wordt [2].

Maar het getuigenis des Geestes gaat uit boven alle menschelijke redeneering. Atqui testimonium Spiritus omni ratione praestantius esse respondeo. Door dat getuigenis alleen wordt geloof aan de Schrift als Gods Woord gewerkt. Nam sicuti Deus solus de se idoneus est testis in suo sermone: ita etiam non ante fidem reperiet sermo in hominum cordibus, quam interiore Spiritus testimonio obsignetur. Dus moet dezelfde Geest die door den mond der Godsmannen van ouds gesproken heeft, in onze harten doordringen, en daar de overtuiging wekken, dat zij aan hunne Goddelijke opdracht trouw geweest zijn. Idem ergo Spiritus qui per os Prophetarum loquutus est, in corda nostra penetret necesse est, ut persuadeat fideliter protulisse quod divinitus erat mandatum. Die verbinding blijkt duidelijk uit

---

[1] Op het uit § 13 van c. 8 geciteerde laat Calvijn dan ook volgen: sed quae non satis per se valeant ad firmam illi fidem comparandam, donec eius reverentiam caelestis Pater, suo illic numine patefacto, omni controversia eximit.

[2] Verum siquis sacrum Dei verbum asserat ab hominum maledictis, non protinus tamen quam requirit pietas certitudinem cordibus infiget.

Jes. 59 : 21 [1]). Op die innerlijke werking des Geestes bij Gods Woord moet men wijzen, als tegen Gods Woord gemompeld wordt [2]). Die innerlijke Geesteswerking heet immers eene verzegelende, omdat zij alleen alle aarzeling wegneemt, door hare verlichting des harten. Quasi vero non ideo vocetur Spiritus et *sigillum* et *arrha* ad confirmandam piorum fidem, quia donec mentes illuminet, semper inter multas haesitationes fluctuant, § 4.

Derhalve sta dit vast, dat wie innerlijk door den H. Geest onderwezen worden, vast rusten op de Schrift, en dat deze (Schrift)autopistos is, en niet van betoog of redeneering afhankelijk geacht mag worden: maar dat toch slechts door het getuigenis des Geestes die zekerheid aangaande haar door ons verkregen wordt, welke daar moet wezen. Maneat ergo hoc fixum, quos Spiritus Sanctus intus docuit, solide acquiescere in Scriptura, et hanc quidem ess αὐτόπιστον, neque demonstrationi et rationibus subiici eam fas esse: quam tamen meretur apud nos certitudinem, *Spiritus* testimonio consequi. Wel doet zij door eigen majesteit eerbied voor haar hebben. Maar toch grijpt zij ons eerst dan recht aan, wanneer zij door den Geest aan onze harten bezegeld wordt. Etsi enim reverentiam sua sibi ultro maiestate conciliat, tunc tamen demum serio nos afficit quum per *Spiritum* obsignata est cordibus nostris. Door diens werking (virtute) verlicht, gelooven wij, niet meer als op eigen oordeel, noch op dat van anderen, dat de Schrift van God is; en stellen wij vaster dan vast, en uitgaande boven elk menschelijk oordeel, alsof wij Gods eigen wezen in haar aanschouwden, dat zij uit Gods eigen mond, zij het ook door menschendienst, tot ons gekomen is. Illius ergo virtute illuminati, iam non aut nostro aut aliorum iudicio credimus, a Deo esse Scripturam: sed supra humanum iudicium, certo certius constituimus (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur) hominum ministerio, ab ipsissimo Dei ore ad nos fluxisse. Wij vragen geen

---

[2]) Atque haec connexio aptissime ab Iesaia ponitur in his veris, *Spiritus meus qui in te est et verba quae posui in ore tuo et semi-is tui, in perpetuum non deficient*, c. 7, § 4.

[3]) Bonos quosdam male habet quod dum impune obmurmurant impii contra Dei verbum, non ad manum suppetat clara probatio, ibid.

bewijzen en waarschijnlijkheden, om daarop ons te verlaten; maar wij onderwerpen ons oordeel en innerlijk als aan eene zaak die voor geen verschil van waardeering vatbaar is. Non argumenta, non verisimilitudines quaerimus quibus iudicium nostrum incumbat: sed ut rei extra aestimandi aleam positae, iudicium ingeniumque nostrum subiicimus. En wij doen dat niet uit gemis aan inzicht, maar omdat wij ons goed bewust zijn, de onverwinbare waarheid te hebben. Non id quidem qualiter solent quidam interdum rem incognitam arripere, quae mox perspecta displicet: sed quia inexpugnabilem nos veritatem tenere, probe nobis conscii sumus. En ook niet, alsof wij ons verstand gevangen gaven, maar omdat wij voelen, dat in de Schrift de kracht van Gods heerlijke wezen ontwijfelbaar heerscht, waardoor wij wetens en willens, en toch levendiger en krachtiger dan door menschelijken wil of wetenschap veroorzaakt kan worden, getrokken en ontstoken worden om aan de Schrift te gehoorzamen. Neque qualiter superstitionibus solent miseri homines captivam mentem addicere: sed quia non dubiam vim numinis illic sentimus vigere ac spirare, qua ad parendum, scientes quidem ac volentes, vividius tamen et efficacius quam pro humana aut voluntate aut scientia, trahimur et accendimur. Met volle recht roept God daarom door Jesaja uit, dat de profeten Zijne getuigen zijn bij het geheele volk (Jes. 43 : 10), omdat zij, door hunne Godspraken onderwezen, ontwijfelbaar wisten, zonder bedrog of dubbelzinnigheid, dat God gesproken had. Itaque optimo iure per Iesaiam clamat Deus, *Prophetas cum toto populo sibi esse testes*, quia vaticiniis edocti, indubie tenebant absque fallacia vel ambiguitate loquutum esse Deum. Het is dus eene zoodanige *overtuiging*, die geene behoefte heeft aan opgaaf van redenen; en zoodanige *kennis*, die *voortreffelijk* gegrond is, zoodat n. m. l. onze geest er geruster en vaster op rust, dan op welke redeneering; en ten laatste ook zoodanig *gevoel*, hetwelk slechts uit hemelsche openbaring ontstaan kan. Talis ergo est *persuasio* quae rationes non requirat: talis *notitia*, cui optima ratio constet, nempe in qua securius constantiusque mens quiescat quam in ullis rationibus: talis denique *sensus*, qui nisi ex caelesti revelatione nasci nequeat. Om nu andere zaken onbesproken te laten: *dat* eerst is het

ware geloof, hetwelk de Geest Gods in onze harten bezegelt. Pluribus nunc supersedeo . . . . tantum nunc sciamus, veram demum esse fidem quam Spiritus Dei cordibus nostris obsignat, § 5.

———

Aldus zet Calvijn het getuigenis des H. Geestes uiteen in het zevende hoofdstuk van het eerste boek van zijne *Onderwijzing in de Christelijke religie.* In het daarop volgende negende hoofdstuk voegt hij hier nog iets aan toe van niet onbelangrijke beteekenis, maar dat later ter sprake komt. Met deze voorstelling van het test. Sp. Si. komt ook geheel overeen de beschrijving, welke hij er in veel beknopter vorm van geeft in zijn *Commentaar op II Timotheus 3 : 16.* Hij wijst er daar op, dat de apostel, om het gezag der Schrift vast te stellen, zegt, dat zij door God ingegeven is. Ut Scripturae auctoritatem asserat, *divinitus esse inspiratam* docet. Dan blijft er, is dat zoo, niets meer over, dan om haar eerbiedig te aanvaarden. Nam si ita est, nihil amplius restat controversiae quin reverenter suscipienda sit ab ominibus. Dit is de groote zaak, waardoor onze religie van alle andere onderscheiden is, dat wij weten, dat God tot ons gesproken heeft, en dat wij vast overtuigd zijn, dat de profeten niet uit eigen hart gesproken hebben, maar, als organen van den H. Geest, slechts datgene hebben voortgebracht, wat hun van den hemel was opgedragen [1]). Wie derhalve vorderingen maken wil in de Schrift, moet allereerst dit bij zichzelven vaststellen, dat de Wet en de Profetieën geene leer zijn, die aan menschelijk inzicht haar ontstaan dankt, maar die door den H. Geest werd gedicteerd. Quisquis ergo vult in Scripturis proficere, hoc secum in primis constituat, Legem et Prophetias non esse doctrinam hominum arbitrio proditam, sed a Spiritu sancto dictatam. Werpt men tegen: vanwaar men dit weten kan? dan is het antwoord, dat door de openbaring van denzelfden Geest, zoowel aan leerlingen als aan leeraren, God openbaar wordt als auteur. Siquis obiiciat, undenam id sciri possit: respondeo, eiusdem Spiritus revelatione, tam discipulis quam doctoribus

———

1) Hoc principium est quod religionem nostram ab aliis omnibus discernit, quod scimus Deum nobis loquutum esse, certoque persuasi sumus, non ex suo sensu loquutos esse Prophetas, sed ut erant Spiritus sancti organa, tantum protulisse quae caelitus mandata fuerant.

Deum patefieri auctorem. Want Mozes en de profeten hebbe ook niet zoo maar, wat wij van hun hand hebben, voortgebracht maar omdat zij tot hun spreken door God gedreven werden hebben zij welbewust en onverschrokken betuigd, gelijk he metterdaad was, dat de mond des Heeren gesproken heeft [1] Dezelfde Geest derhalve, die Mozes en de profeten van hunn roeping zeker heeft doen zijn, getuigt nu ook aan onze harten dat Hij van hun dienst gebruik gemaakt heeft om ons te onderwij zen. Idem ergo Spiritus qui Mosen et Prophetas vocationis sua reddidit certiores, nunc quoque testatur cordibus nostris, eorur se ministerio usum esse ad nos docendos. Het behoeft du geene verwondering te baren, als zeer velen aangaande de Auteur der Schrift in twijfel zijn. Itaque non mirum si pleriqu de auctore Scripturae dubitent. Want hoezeer de majest Gods zich in de Schrift toone, hebben toch alleen maar dieg nen oogen, die verlicht zijn door den H. Geest, om te zien w wel voor allen behoorde zichtbaar te wezen, maar dit toch alle maar is voor de uitverkorenen. Nam utcunque illic Dei mai tas se ostendat: non tamen habent oculos nisi qui sunt a Spiri sancto illuminati, ut cernant quod omnibus quidem esse deb bat, solis tamen electis est conspicuum.

———

Om vervolgens te komen tot eene nadere aanwijzing van karakter, dat het test. Sp. Si. volgens Calvijn draagt, wor eerst onderzocht, in welken omvang Calvijn het test. Sp. neemt. Daar is toch ook in de kerk als geheel eene werki van Gods Geest zichtbaar, door welke zij de H. Schrift als G Woord erkent, en bleef behouden. Dat feit of verschijn hetwelk niet nalaat indruk te maken, was ook aan Calvijn kend, en werd ook door hem besproken. Adde quod a quoque sunt optimae rationes cur pondere suo non ca Ecclesiae consensus, *Inst.* l. I. c. 8, § 12. Het werd d hem ook van gewicht geacht. Neque enim pro minimo cendum est, ex quo Scriptura publicata fuit, tot seculor

———

[1]) Neque enim Mozes et Prophetae temere prodiderunt q habemus ex eorum manu: sed quum Dei impulsu loqueren confidenter ac intrepide, ut res erat, testati sunt, os Domini lo tum esse.

voluntates constanter in eius obedientiam consensisse. Hoe-zeer satan met heel de wereld in bond op alle wijzen de Schrift heeft zoeken te onderdrukken en uitteroeien en geheel te doen vergeten, is zij toch steeds weer als de palmboom er boven uitgekomen, en onverwinlijk gebleken. Al hebben ook bijna allen, die van meer dan gewone begaafdheid waren in denken of spreken, hunne krachten tegen haar aangewend, zij hebben toch gezamenlijk niets tegen haar vermocht. De macht der geheele wereld wapende zich om haar te vernietigen, maar al deze pogingen zijn ten eenenmale verijdeld [1]). Had zij enkel op menschelijke hulp moeten steunen, hoe zoude zij, van alle kanten aangevallen, zoo krachtigen tegenstand hebben kunnen bieden? Quomodo tam valide undequaque impetita restitisset, nonnisi humano freta praesidio? Het is blijkbaar van God alleen, dat zij, ondanks allen menschelijken toeleg, door eigen kracht ook nu nog bestaat. Quin magis hoc ipso a Deo esse convincitur, quod reluctantibus humanis omnibus studiis, sua tamen virtute usque emerserit [2]). Maar Calvijn verstaat onder het test. Sp. Si. iets anders dan deze Goddelijke werking van de bewaring der Schrift en van den indruk, dien de algemeene, de eeuwen doorgaande, erkenning der Schrift door de kerk, op het menschelijk gemoed maakt. Het is van die werking onderscheiden; en deze werking vormt er ook geen deel van. Haec si certitudo adsit quolibet humano iudicio et superior et

---

[1]) Et utcunque miris modis eam vel opprimere vel evertere [ve]l inducere prorsus et ex hominum memoria obliterare Satan cum [tot]o mundo conatus sit, semper tamen instar palmae superiorem [emer]sisse, et inexpugnabilem perstitisse. Siquidem nemo fere excel[len]tiore ingenio, vel sophista vel rhetor olim fuit, qui vim suam [adv]ersus ipsam non intenderet: nihil tamen profecerunt omnes. In [eiu]s excidium universae terrae potentia se armavit: in fumum [abi]erunt omnes eius conatus, *Inst.* l. 1., c, 8, § 12.

[2]) Adde etiam huc, quod non una civitas, non gens una in eam [sus]cipiendam et amplexandam conspiravit: sed quam longe lateque [pat]et terrarum orbis, variarum gentium, quibus alioqui nihil inter [se] commune erat, sancta conspiratione suam auctoritatem adepta [est]. Porro quum plurimum nos movere debeat talis convenientia [tam] diversorum animorum, et rebus omnibus alioqui inter se dissi[den]tium, quando eam nonnisi caelesti numine conciliatam apparet: [non] parum tamen gravitatis illi accrescit, dum intuemur in eorum [pie]tatem qui sic conveniunt, non omnium quidem, sed quibus, ceu [lum]inibus, fulgere Ecclesiam suam Dominus voluit, ibid.

validior, frustra Scripturae auctoritas vel argumentis munietur vel Ecclesiae consensu stabilietur, vel aliis praesidiis confirmabitur. Siquidem nisi hoc iacto fundamento suspensa sempe manet, c. 8, § 1. Het testimonium Sp. Si. gaat bij het Schrift geloof aan deze genoemde Goddelijk werking, althans in orde vooraf, en deze werking uit de aanschouwing van de wonder bare bewaring der Schrift, en van hare erkenning door d gansche kerk aller eeuwen, oefent eerst daarna hare wezenlijk kracht. Sicuti contra, ubi semel communi sorte exemptam reli giose ac pro dignitate amplexi sumus, quae ad eius certitudiner animis nostris inserendam et infigendam non adeo valeban tunc aptissima sunt adminicula, ib.

Ook gaat van de H. Schrift werking uit op den mensch Si ad sacram istam lectionem te conferas, velis nolis ita vivid te afficiet, ita cor tuum penetrabit, ita medullis insidebit, u prae istius sensus efficacia, vis illa Rhetorum ac Philosophoru prope evanescat. Ut proptum sit perspicere divinum quidda spirare sacras Scripturas, quae omnes humanae industriae dot ac gratias tanto intervallo superent, c. 8, § 1. Zij is een lich Itaque non frustra *verbi sui lumen* addidit, quo innotesceret salutem, c. 6, § 1. De H. Geest is haar Auteur. Scripturaru auctor est, c. 9, § 2, qui per os Prophetarum loquutus est, c. § 4. Door eigen majesteit doet zij zich eere geven. Etsi eni reverentiam sua sibi ultro maiestate conciliat, c. 7, § 5. La het niet aan onze innerlijke gesteldheid, dan was deze werkin van Gods Geest door Zijn Woord ook genoegzaam om ons t het geloof te brengen. Atque haec quidem nuda externaq verbi Dei demonstratio abunde ad fidem faciendam suffice debebat, nisi caecitas pervicaciaque nostra impediret, l. I c. 2, § 33. Maar genegen tot ijdelheid als wij zijn, zijn w stomp van geest en blind voor het licht der waarheid Go Verum (quae mentis nostrae ad vanitatem est propensio) D veritati nunquam adhaerere potest: quae hebetudo est, ad ei lucem semper caecutit. Daarom hebben wij bij de Schr behoefte aan de verlichting door den H. Geest. Proinde si Spiritus sancti illuminatione, verbo nihil agitur, ib.

Het test. Sp. Si is dus ook onderscheiden van de werkin welke uitgaat van de Schrift als het door den H. Geest

inspireerde Woord van God: het is eene daarbij komende werking. Quare tum vere demum ad salvificam Dei cognitionem Scriptura satisfaciet, ubi interiori Spiritus sancti persuasione fundata fuerit eius certitudo, l. 1, c. 8, § 13. Het is eene, in verband met Zijne inspiratie der H. Schrift, door den H. Geest in de harten geoefende werking, die innerlijke zekerheid aangaande de H. Schrift doet ontstaan. Idem ergo Spiritus qui per os Prophetarum loquutus est, in corda nostra penetret necesse est, ut persuadeat fideliter protulisse quod divinitus erat mandatum. Atque haec connexio aptissime ab Iesaia ponitur in his verbis, *Spiritus meus qui in te est et verba quae posui in ore tuo et seminis tui, in perpetuum non deficient*, c. 7, § 4 [1]). Elk geloovige wordt haar bij zich gewaar. Non aliud loquor quam quod apud se experitur fidelium unusquisque, § 5.

De uitwerking of het resultaat van dit test. Sp. Si is, dat wij eene volkomene, welbewuste vastheid van overtuiging (persuasio) bekomen, dat de Schrift Gods Woord is. Certitudo is het woord, dat Calvijn herhaaldelijk gebruikt. Wij hebben certitudo inzake de H. Schrift noodig; en zij wordt door den H. Geest in ons gewerkt: quam tamen meretur (scil. Scriptura) apud nos certitudinem, Spiritus testimonio consequi, § 5. In zijne definitie, waarin Calvijn ten laatste zoo scherp en duidelijk en beknopt als hij vermag, omschrijft, wat, ten aanzien der H. Schrift, in ons door het getuigenis des H. Geestes uitgewerkt wordt, heeft hij niet minder dan eene verbinding van drie begrippen noodig, om het volledig weer te geven, nml. die van *persuasio*, *notitia* en *sensus*. En de nadere aanduiding of bepaling, welke hij nog bij elk dezer drie geeft, doet nog

---

[1](Vgl. Calvijn op II Tim. 3 : 16: Idem ergo Spiritus qui Mosen et Prophetas vocationis suae reddidit certiores, nunc quoque testatur cordibus nostris, eorum se ministerio usum esse ad nos docendos. Ook onze Confessie bepaalt het getuigenis des H. Geestes, in onderscheiding van den indruk, dien de aanneming der H. Schrift door de kerk bij ons wekt, en verschillend van hetgeen de H. Schrift als door eigen innerlijk wezen bij ons werkt, als iets dat plaats vindt in onze harten. „Alle deze boeken alleen ontvangen wij voor heilig en kanoniek ... en dat niet zoozeer omdat ze de kerk aanneemt ... maar inzonderheid, omdat ons de H. Geest getuigenis geeft in onze harten ... en dewijl zij ook het bewijs van dien bij zichzelven hebben", Art. 5.

te meer het onwrikbaar vaste, helder bewuste, onweerstaanbaar krachtige van deze overtuiging of innerlijke zekerheid in het licht treden. Talis ergo est *persuasio*, quae rationes non requirat: talis *notitia* cui optima ratio constet, nempe in qua securius constantiusque mens quiescit quam in ullis rationibus: talis denique *sensus*, qui nisi ex caelesti revelatione nasci nequeat, ib. Door de verlichting des H. Geestes stellen wij supra humanum iudicium, certo certius vast, zegt Calvijn, even alsof wij Gods eigen wezen in de Schrift aanschouwden (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur), dat de Schrift, door menschendienst, uit Gods eigen mond tot ons gekomen is. Zeer goed zijn wij ons bewust (probe nobis conscii sumus), dat wij de onverwinbare waarheid bezitten. En wij onderwerpen ons oordeel en innerlijk bestaan (iudicium ingeniumque) er aan als eene zaak, die geene mogelijkheid van een ander oordeel toelaat (ut rei extra aestimandi aleam positae). Niet blindelings geven wij ons verstand over, maar wij voelen in de Schrift de ontwijfelbare majesteit Gods (non dubiam vim numinis illic sentimus vigere ac spirare), en daardoor worden wij wetens en willens (scientes quidem ac volentes), en levendiger en krachtiger dan ooit menschelijke wil of kennis bewerken kan (vividius tamen et efficacius quam pro humana aut voluntate aut scientia) getrokken en ontstoken (trahimur et accendimur) om er aan te gehoorzamen.

Hoe, op welke wijze, werkt nu de H. Geest deze overtuiging in den mensch? [1]) Om dat voor te stellen, gebruikt Calvijn

[1]) Deze vraag moet wel onderscheiden worden van die naar de uitwerking of het resultaat van het test. Sp. Si. Wanneer Calvijn in l. I, c. 8, § 1 aanvangt: haec nisi certitudo adsit quolibet humano iudicio et superior et validior, frustra Scriptura auctoritas vel argumentis munietur, vel Ecclesiae consensu stabilietur, vel aliis praesidiis confirmabitur. Siquidem nisi hoc iacto fundamento, suspensa semper manet, dan spreekt hij met deze *certitudo* en dit *nisi hoc iacto fundamento* eigenlijk over dat resultaat of die uitwerking van het testimonium Sp. Si, en niet over het karakter, het hoe of de wijze, van de werking van dat testimonium. Dit zag Dr. H. H. Kuyper blijkbaar over het hoofd, toen hij in *de Heraut* van 7 Dec. 1913, dit citaat tegen mijne formuleering meende te mogen aanvoeren; terwijl het bij mijne onderscheiding gaat over het karakter of hoe van het test. Sp. Si, en niet over de uitwerking daarvan. En toen hij in *de Heraut* van 21 Dec. d.a.v. meende, met het

verschillende woorden en beelden. Hij spreekt van *getuigenis* (testimonium), en van *ge-* of *betuigen* (testare: testatur cordibus nostris, op II Tim. 3 : 16), van *overtuigen* (persuadere persuasio), van een *doordringen in onze harten* om te overtuigen (in corda nostra penetret necesse est, ut persuadeat), van *innerlijk onderwijzen* (intus docuit), van *bezegelen* (obsignare: interiore spiritus testimonio obsignetur), van zekerheid *verkrijgen door het getuigenis des Geestes* (certitudinem, spiritus testimonio consequi), van *verlichting door den H. Geest* (illius ergo virtute illuminati); zegt, dat de Schrift ons eerst dan *ernstig aandoet*, wanneer zij aan onze harten bezegeld is door den H. Geest (tunc demum serio nos afficit quum per Spiritum obsignata est cordibus nostris), wijst er op, dat de H. Geest in de Schrift heet *zegel en onderpand* (sigillum et arrha), c. 7, § § 4, 5.

Deze woorden en uitdrukkingen doen zien, dat wij volgens Calvijn onder het test. Sp. Si hebben te verstaan eene werking des H. Geestes die in ons geoefend wordt (intus) ons verlicht (illuminare) en onderwijst (docere), ons overtuigt, dat de H. Schrift Gods Woord is (persuadere), en vastheid van overtuiging desaangaande bij ons aanbrengt (obsignare, sigillum; certitudinem consequi), ons onder den invloed van de Schriftmajesteit brengt, zoodat wij er gewillig en welbewust voor buigen (serio afficere). Zij wijzen aan, waar deze werking geschiedt (in het hart), en wat zij uitwerkt (verlichting, bezegeling, vaste overtuiging), en hoe zij werkt.

Tot recht verstand van dit laatste moeten wij evenwel bedenken, dat Calvijn de noodzakelijkheid dezer Geesteswerking niet afleidt uit eenige ongenoegzaamheid der H. Schrift als zoodanig; noch ook haar opvat als eene werking, die op de Schrift als Schrift uitgeoefend wordt, en deze, als onvolledig in haarzelve, op eenigerlei wijze zoude moeten aanvullen. Be-

---

Fransch van Calvijn zeker de overwinning te behalen, bleek hij wederom aan deze onderscheiding niet te denken, en ook voorbij te zien, dat het test. Sp. Si in een of ander opzicht fundament of grond genoemd kan worden, zonder dat daarmede zijn innerlijk karakter nader aangewezen wordt; vgl mijn *Anticritiek*, afl 10 van dezen jaargang van *Geref. Theol. Tijdschrift*, blz. 411, 412.

zegelt zij de H. Schrift aan de harten, dan maakt zij die Schrift zelve niet vol of vast. Want de Schrift is van zoodanige gesteldheid, dat hare majesteit machtig van haar uitstraalt: Etsi enim reverentiam sua sibi ultro maiestate conciliat, § 5. En voor deze schittering van majesteit zoude ook een ieder zich gewonnen geven, indien zijne innerlijke gesteldheid zuiver ware. Imo si puros oculos et integros sensus illuc afferimus, statim occurret Dei maiestas, quae subacta reclamandi audacia, nos sibi parere cogat, § 4. Ja, wanneer ook de geleerdste en schranderste menschen al hun vernuft tot tegenspraak mochten aanwenden, zouden zij toch, indien zij niet schaamteloos verhard waren (nisi tamen ad perditam impudentiam obduruerint), moeten erkennen (extorquebitur illis haec confessio), dat in de Schrift duidelijk zichtbaar zijn de teekenen, dat God daarin spreekt; waaruit haar leer als eene hemelsche gekend worden kan (manifesta signa loquentis Dei conspici in Scriptura, ex quibus pateat caelestem eius esse doctrinam), ib. Dat velen twijfelen aangaande den Auteur der Schrift, ligt dus niet daaraan, dat Gods majesteit zich daarin niet zou toonen; maar aan hen ontbreken de oogen, welke slechts diegenen hebben, die door den H. Geest verlicht zijn, zoodat dezen zien wat wel voor allen behoorde duidelijk te zijn, maar het metterdaad alleen is voor de uitverkorenen. Itaque non mirum si plerique de auctore Scripturae dubitent. Nam utcunque illic Dei maiestas se ostendat: non tamen habent oculos nisi qui sunt a Spiritu sancto illuminati, ut cernant quod omnibus quidem esse debebat, solis tamen electis est conspicium, op II Tim. 3 : 16. Reeds heel de schepping rondom ons straalt van Goddelijk licht. Verum singulis operibus suis certas gloriae suae notas insculpsit, et quidem adeo claras et insignes ut sublata sit quamlibet rudibus et stupidis ignorantiae excusatio, l. I, c. 5, § 1 [1]).

---

[1]) Ergo frustra nobis in mundi opificio collucent tot assensae lampades ad illustrandam auctoris gloriam: quae sic nos undique irradiant, ut tamen in rectam viam per se nequaquam possint perducere, § 14. Quanquam autem naturali facultate deficimur quominus ad puram usque et liquidam Dei cognitionem conscendere liceat: quia tamen hebetudinis vitium intra nos est, praecisa est omnis tergiversatio .... Digna scilicet quae admittatur defensio, si homo ad audiendam veritatem aures sibi defuisse obtendat, ad

Bij dien glans (ergo quanquam hominum ingratitudinem satis superque omni patrocinio spoliat fulgor ille qui in caelo et in terra omnium oculis ingeritur, c. 6, § 1), heeft God het licht Zijns Woords gevoegd (verbi sui lumen), c. 6, § 1 [1]); en dat Woord is gelijk aan de zon die allen bestraalt. Verbum quidem Dei instar Solis est omnibus affulgentis, quibus praedicatur: sed nullo cum fructu inter caecos, l. III, c. 2, § 34.

Niet dus de waarheid van Gods Woord in zichzelve maakt hare bezegeling aan onze harten door het getuigenis des H. Geestes noodzakelijk; maar de onmisbaarheid dier bezegeling ligt in de innerlijke gesteldheid van den mensch, aan wien deze waarheid aldus bezegeld moet worden. De mensch kan zich verharden (ad perditam impudentiam obduruere). Zijne oogen zijn niet zuiver, zijne zinnen niet recht (si puros oculos et integros sensus illuc afferimus). Het ontbreekt hem zelfs aan oogen (non tamen habent oculos nisi qui sunt a Spiritu sancto illuminati). Zijn hart moet geopend worden (in corda nostra penetret necesse est). De kracht des H. Geestes moet hem verlichten (Illius ergo virtute illuminati). Dat wij Gods heerlijkheid in Zijne schepping niet opmerken, komt van onze verkeerdheid. Atqui quantacunque claritate et se et immortale verum regnum Dominus in operum suorum speculo repraesentet: qui tamen est noster stupor, ad tam perspicuas testificationes semper hebescimus, ut sine profectu effluant, l. I, c. 5, § 11. Met het oog daarop werd Gods Woord ons onmisbaar. Nam si reputamus quam lubricus sit humanae mentis lapsus in Dei oblivionem, quanta in omne genus erroris proclivitas, quanta ad confingendas identidem novas et fictitias religiones libido: perspicere licebit quam *necessaria* fuerit talis caelestis doctrinae *consignatio*, ne vel *oblivione* deperiret, vel *errore* evanesceret, vel *audacia* hominum corrumperetur, c. 6, § 3. Daarom gaf de

---

quam enarrandam suppetunt mutis creaturis plusquam canorae voces: si oculis se non posse videre causetur, quod sine oculis creaturae demonstrant: si mentis imbecillitatem excuset, ubi omnes sine ratione creaturae erudiunt, § 15.

[1]) Ergo quamvis hominem serio oculos intendere conveniat ad consideranda Dei *opera*, quando in hoc splendidissimo theatro locatus est ut eorum esset spectator: aures tamen praecipue arrigere convenit ad *verbum*, ut melius proficiat, c. 6, § 2

Heere ons dat Woord. Quum itaque palam sit, Deum erga eos omnes quos unquam erudire cum fructu voluit, subsidium verbi adhibuisse, quod effigiem suam in pulcherrima mundi forma impressam, parum esse efficacem provideret, ib. Naar Gods beeld geschapen, heeft de mensch echter door zijne zonde al zijne uitnemendheid verloren, en zich geheel doen verderven: ut in locum sapientiae, virtutis, sanctitatis, veritatis, iustitiae (quibus ornamentis vestitus erat) teterrimae cederent pestes, caecitas, impotentia, impuritas, vanitas, iniustitia, l. II, c. 1, § 5. Zijn verstand en hart zijn beide geheel ontredderd. Neque enim appetitus tantum inferior eum illexit, sed arcem ipsam mentis occupavit nefanda impietas, et ad cor intimum penetravit superbia, § 9 [1]). Ja heel de mensch is als door een zondvloed van verdorvenheid bedolven. Hic tantum breviter attingere volui, totum hominem, quasi diluvio, a capite ad pedes sic fuisse obrutum, ut nulla pars a peccato sit immunis, ib. Wij zijn daarom van nature ongeschikt om aan Gods Woord te gelooven. Alibi quum de naturae corruptione tractandum fuit, plenius ostendimus, quam non sint idonei homines ad credendum, l. III, c. 2, § 35 [2]). Daar is van nature geen toegang voor het Woord des Heeren bij ons, die er eerst komt door de werking des H. Geestes. Nos autem natura caeci sumus omnes hac in parte: proinde in mentem penetrare nequit (scil. Verbum Dei), nisi interiore illo magistro Spiritu per suam illuminationem aditum faciente, § 34 [3]).

———

Het werk des H. Geestes is dus allereerst, om onze harten te ontsluiten voor hetgeen God ons schenkt in Woord (en Sa-

———

[1]) ..... secundum primam illam distinctionem, qua hominis animam in intellectum et voluntatem partiti sumus, l. II, c. 2, § 12.

[2]) Hoc quoque sua voce dilucide confirmavit Christus, quum diceret, neminem venire ad se posse, nisi cui datum a Patre suo foret. Quid? annon ipse est viva Patris imago, in qua totus gloriae eius splendor nobis exprimitur? Ergo non potuit melius ostendere, qualis sit nostra ad cognoscendum Deum facultas, dum ad cernendam eius imaginem, ubi ita palam exhibetur, oculos nobis esse negat, l. II, c. 2, § 20.

[3]) Restat igitur, ut intelligamus, nemini patere in regnum Dei ingressum, nisi cui novam mentem Spiritus sanctus sua illuminatione fecerit, l. II, c. 2, § 20.

crament.) Nam primum verbo suo nos docet et instituit Dominus: deinde Sacramentis confirmat: postremo sancti sui Spiritus lumine mentibus nostris illucet: et aditum in corda nostra verbo ac sacramentis aperit, quae alioqui aures duntaxat percellerent, et oculis obversentur, interiora minime afficerent, l. IV, c. 14, § 8. Daardoor dringt, wat God belooft, in ons in. Ostendit enim (scil. Paulus, Eph. 1 : 13) internum esse doctorem, cuius opera in mentes nostras penetrat salutis promissio, quae alioqui aërem duntaxat vel aures nostras feriret, l. III, c. 1, § 4. De H. Geest verleent ons geschiktheid voor de hemelsche wijsheid. Itaque discipulis suis, ut capaces essent caelestis sapientiae, promisit Christus Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere, ib. Hij opent de oogen van onzen geest. Quia frustra caecis lux se offerret, nisi Spiritus ille intelligentiae aperiret mentis oculos, ib. Hij zou niet ongepast sleutel genoemd kunnen worden, en Zijne verlichting, het vermogen van onzen geest om te zien. Ut rite clavem vocare queas, qua caelestis regni thesauri nobis reserantur, eiusque illuminationem mentis nostrae aciem ad videndum, ib. Want door die verlichting bekomen wij a. h. w. eene nieuwe kracht om te zien. Nam ab eo illustrata anima novam quasi aciem sumit, qua caelestia mysteria contempletur, quorum splendore ante in seipsa perstringebatur c. 2 § 34. Ons verstand, dat anders allen smaak mist voor de dingen van Gods koninkrijk, begint er dan vat aan te krijgen. Atque ita quidem Spiritus sancti lumine irradiatus hominis intellectus, tum vere demum ea, quae ad regnum Dei pertinent, gustare incipit: antea prorsus ad ea delibanda fatuus et insipidus, ib. Echter hebben wij aan die verstandsverlichting niet genoeg, maar werkt de H. Geest ook in op ons hart. Nec satis fuerit mentem esse Dei Spiritu illuminatam, nisi et eius virtute cor obfirmetur ac fulciatur, § 33. Wat de geest gevat heeft, moet dus in het hart worden overgestort. Restat deinde, ut quod mens hausit, in cor ipsum transfundatur, § 36. Want Gods Woord moet niet maar boven in onze hersenen omwoelen, maar zijne wortelen ook diep in ons hart slaan. Neque enim si in summo cerebro volutatur Dei verbum, fide perceptum est: sed ubi in imo corde radices egit, ut ad sustinendas repellendasque omnes tentationum machinas invictum

sit propugnaculum, ib. Vooral in dit laatste blijkt de kracht des Geestes. Quod si veram mentis intelligentiam, eius illuminationem esse verum est: in tali cordis confirmatione multo evidentius eius virtus apparet, quo scilicet et maior est cordis diffidentia, quam mentis caecitas, et animum securitate instrui, quam mentem cognitione imbui difficilius est, ib. Daardoor worden Gods beloften aan onze harten bezegeld. Proinde Spiritus sigilli vice fungitur, ad eas ipsas promissiones in cordibus nostris obsignandas, quarum certitudinem prius mentibus impressit: atque ad confirmandas et constituendas arrhae locum tenet, ib. Want alzoo komt het Evangelie voor ons vast te staan. Vides ut Spiritu, velut sigillo, corda fidelium insculpi doceat (scil. Apostolus, Eph. 1 : 14)? Ut hac ratione appellet promissionis Spiritum, quia ratum apud nos Euangelium facit? ib.

Deze werking des H. Geestes is opzichzelve van formeelen aard, en zonder materieelen bewustzijns-inhoud. Het staat er soortgelijk mede als met oog en oor. Deze zijn de noodwendig vereischte organen om te kunnen zien of hooren. Met hun naam noemen wij de geschiktheden en innerlijke werkingen des menschen, waarmede of waardoor hij ziet of hoort. Het zijn krachten of vermogens tot het ontvangen van gewaarwordingen of het doen van waarnemingen, op het gebied van licht en geluid. Toch missen zij van zichzelve inhoud, welken zij echter vinden in de wereld van het zichtbare of hoorbare. Zonder licht of een zichtbaar voorwerp, ziet ook het beste oog niets; zonder toon, of wat klank geeft, hoort het scherpste gehoor niet. Deze Geesteswerking is in ons hart, wat het gezicht is in ons oog, en het gehoor in ons oor.. At si verum est quod semel inter nos definitum esse convenit, quod in oculis nostris visus efficit ad lucem conspiciendam, quod in auribus auditus ad percipiendam vocem: id esse in cordibus nostris Spiritus sancti opus, ad fidem et concipiendam et sustinendam et fovendam et stabiliendam . . . l. IV, c. 14, § 9. Wilt gij iemand overreden iets te doen, dan zult gij met al uw redeneeren slechts dan goed gevolg kunnen hebben, wanneer de ander verstand (perspicax acutumque iudicium) heeft, om het gewicht van uwe redenen te kunnen beoordeelen, gewilligheid (docile

ingenium) om naar u te luisteren, en zekere gunstige meening over uwe trouw en schranderheid (de fide prudentiaque tua [1]). Dat is ook het werk, dat de H. Geest in ons doet. Id quoque operis agit in nobis Spiritus: nam ne verbum frustra aures percellat, ne frustra oculos Sacramenta verberent, Deum esse ostendit qui nobis istic loquitur, cordis nostri pervicaciam emollit, atque ad eam quae Domini verbo debetur obedientiam componit. Denique externa illa et verba et sacramenta ab auribus in animam transmittit, § 10 [2]). Het ambt van den Geest, dien Christus aan Zijne discipelen beloofde, is niet om nieuwe openbaringen te geven, maar om hetgeen in het Evangelie geleerd wordt, in de zielen post te doen vatten. Non ergo promissi nobis Spiritus officium est, novas et inauditas revelationes confingere, aut novum doctrinae genus procudere, quo a recepta Euangelii doctrina abducamur: sed illam ipsam quae per Euangelium commendatur, doctrinam mentibus nostris obsignare, l. I, c. 9, § 1.

Al de inhoud van ons geloof komt dus uit de H. Schrift. Principio admonendi sumus, perpetuam esse fidei relationem cum verbo, nec magis ab eo posse divelli, quam radios a Sole, unde oriuntur, l. III, c. 2, § 6. Zij is de grondslag waarop het geloof rust, waar het niet van afwijken kan, of het valt om. Idem verbum basis est, qua fulcitur et sustinetur: unde si

---

[1]) Siquem verbis ad aliquid agendum persuadere instituas, rationes omnes excogitabis quibus in tuam sententiam pertrahatur ac pene subigatur, ut consilio tuo obtemperet. Verum nihildum actum est, nisi ipse vicissim perspicaci sit acutoque iudicio, quo in rationibus tuis quantum insit momenti expendere queat: nisi docili etiam sit ingenio, et ad auscultandum doctrinae parato: nisi postremo eam de fide prudentiaque tua opinionem conceperit, quae ad subscribendum cuiusdam sit illi instar praeiudicii. Nam et sunt praefracta plurima capita quae nullis unquam rationibus flectas: et ubi suspecta fuerit fides, ubi contempta auctoritas, parum apud dociles proficitur. Adsint rursum illa omnia: efficient profecto ut illis ipsis consiliis auditor cui consulis acquiescat, quae erat alioqui irrisurus. Id quoque operis agit in nobis Spiritus....

[2]) Confirmant ergo fidem nostram et verbum et sacramenta, dum bonam Patris caelestis ergo nos voluntatem nobis ob oculos ponunt, cuius recognitione et tota fidei nostrae firmitudo consistit et robur augescit: confirmat Spiritus, dum eam animis nostris confirmationem insculpendo, efficacem reddit, ib.

declinat, corruit, ib. Neem het Woord weg, dan blijft er geen geloof meer over. Tolle igitur verbum, et nulla restabit fides, ib. Met dat Woord is het als met het zaad. Uit het zaad groeit het koren op, en komt het tot rijpheid. Zoo ontstaat het geloof uit het Woord, waaruit het ook tot wasdom komt. Atqui si eadem est seminis verbique ratio, ut e semine frumentum et nasci et augescere et conscendere ad maturitatem dicimus: cur non et fidem e verbo initium, incrementum, perfectionem accipere dicamus? l. IV, c. 14, § II. Maar wanneer dat zaad valt in een dor en veronachtzaamd stuk van het land, sterft het zonder meer. Quemadmodum enim semen si in desertam neglectamque agri partem deciderit, nihil aliud quam emorietur, ib. Wordt het daarentegen geworpen in een goed bewerkt zaaiveld, dan brengt het rijke vrucht voort. Si vero in segetem apte laboratam atque excultam iactum fuerit, suum cum optimo foenore fructum referet, ib. Soortgelijk is het ook met het Woord. Valt het in een harden kruin, dan verdort het, gelijk als ware het in zand gevallen. Maar verkrijgt het een gemoed, dat door de hand van den hemelschen Geest bewerkt en verteederd is, dan draagt het vrucht. Ita verbum Dei, si in duram aliquam cervicem inciderit, velut in arenam proiectum, sterilescet: si animam nactum fuerit caelestis Spiritus manu subactam, fructuosissimum erit, ib. De werking des Geestes bereidt dus den mensch toe, dat het Woord Gods bij hem als in eene goede aarde vallen kan. Zij ontsluit zijn innerlijk, maakt hem voor de goede werking van dat Woord ontvankelijk, verleent hem innerlijk de geschiktheid om dat Woord in zijn wezen te erkennen, en er de heilzame werking van te ondergaan. Nec ulterius proficiant (scil. sacramenta) nisi accesserit Spiritus sanctus qui mentes ac corda nostra aperiat, nosque huius testimonii (scil. sacramentis) capaces reddat, § 17 [1]).

---

[1]) Quamobrem fixum maneat, non esse alias Sacramentorum quam verbi Dei partes: quae sunt offerre nobis ac proponere Christum, et in eo caelestis gratiae thesauros: nihil autem conferunt aut prosunt nisi fide accepta: non secus ac vinum, vel oleum, vel alius liquor quamlibet large infundas, effluet tamen ac peribit nisi aperto vasis ore: vas autem ipsum undique perfusum, inane nihilominus ac vacuum manebit, ib.

Dat zoodanig de verhouding gedacht moet worden van Woord en Geesteswerking, ook bepaald ten aanzien van het test. Sp. Si., geeft Calvijn reeds terstond te verstaan, wanneer hij over het test. Sp. Si. beginnen is te handelen, l. I, c. 7, § 2. Nadat hij toch afgewezen heeft het beweren, dat de beslissing der kerk als hoogste autoriteit zou moeten gelden inzake de erkenning der H. Schrift als Gods Woord, beantwoordt hij de vraag, vanwaar ons, bij verwerping van een in dezen beslissend kerkgezag, de overtuiging bijgebracht kan worden, dat de Schrift van God is? Quod autem rogant, unde persuadebitur a Deo fluxisse, nisi ad Ecclesiae decretum confugiamus? Hij zegt dan, dat dit soortgelijk is, als wanneer iemand zou vragen, vanwaar wij het licht leeren onderscheiden van de duisternis, en het witte van wat zwart is, en het zoete van het bittere? Perinde est acsi quis roget, Unde discemus lucem discernere a tenebris, album a nigro, suave ab amaro? Want de Schrift laat uit zichzelve evenzeer hare waarheid voelen, als datgene wat wit of zwart is, zijne kleur, en wat zoet of bitter is, zijnen smaak. Non enim obscuriorem veritatis suae sensum ultro Scriptura prae se fert, quam coloris sui res albae ac nigrae: saporis, suaves et amarae. Nu *is* het licht anders dan de duisternis. Daarom doet het ons anders aan. Er gaat eene andere werking van uit dan van de duisternis. Op grond daarvan onderscheiden wij licht en duisternis. Toch kunnen wij dit alleen doen, wanneer wij een ziend oog hebben. Soortgelijk staat het met wat zwart of wit is. Zijne verschillende kleur werkt onderscheiden op ons in. Omdat het onderling anders is, en daarom verschillend effect op ons maakt, onderscheiden wij het van elkander. Maar dit laatste toch slechts, indien wij niet kleurenblind zijn, en wanneer wij ons geopend oog op dat zwarte of witte richten. En wederom geldt hetzelfde van hetgeen zoet of bitter is. Innerlijk verschillen zoet en bitter. Dientengevolge proeven wij ze als van elkander onderscheiden. De grond waarop wij het zoet als zoet proeven, doch het bittere als bitter, ligt in wat zoet of bitter is zelf. Doch zonder smaak zijn wij tot deze gewaarwordingen en waarnemingen niet in staat. Wij moeten het vermogen hebben van den smaak; en bovendien wat zoet of bitter is, met mond en tong in aanra-

king gebracht hebben. Laat nu de Schrift uit haar zelve evenzee hare waarheid voelen (non enim obscuriorem veritatis sua sensum ultro Scriptura prae se fert), dan ligt in de H. Schrif zelve de grond voor hare erkenning als Gods Woord, en werk *zij als Gods Woord* op ons in, doch is het test. Sp. Si. di werking des H. Geestes, welke ons innerlijk geschikt maakt, on deze inwerking van de H. Schrift *qua* Gods Woord te onder gaan, en haar alszoodanig te erkennen, en welke ons metterdaa tot die erkenning brengt.

Deze zelfde voorstelling geeft Calvijn ook wederom, als hij l. I, c. 8, § 1, vergelijkt, hoe wij innerlijk aangedaan worden wanneer wij uitnemende profane litteratuur lezen, en daarna de H. Schrift gaan onderzoeken. Daar is in de Schrift eene Goddelijke kracht, zegt hij in verband met I Cor. 2 : 5. Haec autem *virtus* quam propria sit Scripturae, inde liquet, quod ex humanis scriptis quamlibet artificiose expolitis, nullum omnino perinde ad nos afficiendos valet. Lees Demosthenes of Cicero, Plato, Aristoteles of wie anders van dat slag (quosvis ex illa cohorte), verwonderlijk zullen zij u bekoren, boeien, roeren, meeslepen. Maar gaat ge daarna de H. Schrift lezen, dan grijpt zij u, ondanks uzelven, zoo krachtig (vivide) aan, dringt zoo in uw hart door, en nestelt zich zoo in uw innerlijkste wezen, dat bij dat gevoel en die uitwerking, de roering door redenaars en wijsgeeren bijna geheel verdwijnt. Verum inde si ad sacram istam lectionem te conferas, velis nolis ita vivide te afficiet, ita cor tuum penetrabit, ita medullis insidebit, ut prae istius sensus efficacia, vis illa Rhetorum ac Philosophorum prope evanescat. Blijkbaar waait daar iets Goddelijks door de Schrift, dat ver uitgaat boven menschelijke kunstvaardigheid. Ut promptum sit perspicere divinum quiddam spirare sacras Scripturas, quae omnes humanae industriae dotes ac gratias tanto intervallo superent.

Evenwel moet daar, om deze aandoening te kunnen ervaren, innerlijke ontvankelijkheid bij ons aanwezig zijn. Haar werkt de H. Geest, die ons op het Woord der H. Schrift a. h. w. doet resoneeren.

Deze gedachte wordt bevestigd, door wat Calvijn in l. I, c. 7, § 5 zegt. Dit blijve dus vaststaan, schrijft hij daar, dat dege-

nen die innerlijk onderwezen zijn door den H. Geest, met vastheid rusten op de Schrift, en dat deze (Schrift)autopistos is, en niet aan bewijs of redeneering mag onderworpen worden. Maneat ergo hoc fixum, quos Spiritus sanctus intus docuit, solide acquiescere in Scriptura, et hanc quidem esse αὐτόπιστον, neque demonstrationi et rationibus subiici eam fas esse. Toch verkrijgt zij de haar toekomende zekerheid bij ons eerst door het getuigenis des Geestes: quam tamen meretur apud nos certitudinem, *Spiritus* testimonio consequi. Want wel verwerft zij uit zichzelve en door eigen majesteit zich ontzag, maar eerst dan roert zij ons wezenlijk, wanneer zij aan onze harten bezegeld is door den Geest. Tunc tamen demum serio nos afficit quum per *Spiritum* obsignata est cordibus nostris. Door diens kracht verlicht, gelooven wij dat de Schrift van God is; en dat niet meer, als steunende op eigen oordeel, of op dat van andere menschen. Illius ergo virtute illuminati, iam non aut nostro, aut aliorum iudicio credimus, a Deo esse Scripturam. Maar uitgaande boven elk menschelijk oordeel, stellen wij vaster dan vast, gelijk alsof wij Gods eigen wezen daarin aanschouwden, dat zij door menschendienst uit Gods eigen mond tot ons gekomen is. Sed supra humanum iudicium, certo certius constituimus (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur) hominum ministerio, ab ipsissimo Dei ore ad nos fluxisse.

———

Calvijn zag zich ook nog anderszins genoodzaakt om te handelen over het verband van Woord en Geesteswerking; en daarmede over het karakter van het test. Sp. Si. Hij maakte toch kennis met Geestdrijvers, die de H. Schrift als minderwaardig ter zij stelden, om zich op de werking des Geestes in hun binnenste te willen verlaten. Emerserunt enim nuper vertiginosi quidam qui Spiritus magisterium fastuosissime obtendentes, lectionem ipsi omnem respuunt, et eorum irrident simplicitatem qui emortuam et occidentem, ut ipsi vocant, literam adhuc consectantur, l. I, c. 9, § 1. Tegen hen richt hij zich in het 9e hoofdstuk van het eerste boek van zijne *Institutie*, waarin hij den samenhang van Woord en Geest bespreekt, ook betreffende het test. Sp. Si. Wat is dat voor een geest, die hen de Schrift doet minachten? vraagt hij. In Jes. 59 : 21, I Tim.

4 : 13, II Tim. 3 : 16 wordt ons gansch wat anders geleer En hoedanigen Geest beloofde onze Heere, Joh. 16 : 13? Qu lem autem fore promittendo denunciabat? nempe *qui non seipso loqueretur*, sed suggereret eorum animis et instillaret qua ipse per verbum tradidisset, § 1. Dus brengt die Geest geen nieuwe openbaringen, maar bezegelt Hij de leer des Evangeli aan onzen geest (mens). Non ergo promissi nobis Spirit officium est, novas et inauditas revelationes confingere, a novum doctrinae genus procudere, quo a recepta Euangelii a ducamur: sed illam ipsam quae per Euangelium commendatu doctrinam mentibus nostris obsignare, ib.

Wij moeten juist de Schrift ook lezen, om haar keur te late gaan over de Geesteswerking in ons, opdat wij anders ni misschien verleid worden door den satan, die zich voordoet a een engel des lichts. At vero indignum esse causantur Spiritu Dei, cui subiicienda sunt omnia, Scripturae subiacere, § 2. Al of het smadelijk voor Hem zoude zijn, in alles met zichzelve overeentestemmen. Quasi vero sit hoc ignominiosum Spirit sancto, sibi esse ubique parem et conformem, sibi per omn constare, nusquam variare, ib. Wanneer Hij beoordeeld werd na eenigen regel van een mensch of engel of een ander schepse zou dit ongeoorloofd zijn. Sed dum sibiipsi comparatur, du in seipso consideratur, quis ideo dicet irrogari ei iniuriam? i Dus moet ook de Geest aan een onderzoek worden onderwo pen. Atqui ita ad examen revocatur, fateor: sed quo suam apud n maiestatem sanciri voluit, ib. Wel moet het ons genoeg zij zoodra Hij in ons komt werken. Nobis abunde esse debe simul atque se nobis insinuat, ib. Maar opdat geen satansgee onder Zijnen naam ons bekruipe, heeft Hij Zijn beeld in d Schrift ingedrukt, en wil Hij daarin door ons herkend worde Verum ne sub titulo suo satanae spiritus obrepat, in sua imagin quam Sripturis impressit, vult a nobis recognosci, ib. Want H is de Auteur der Schrift. Scriptuarum auctor est: varius diss milisque esse non potest. Qualem igitur se illic semel prodidi talis perpetuo maneat oportet, ib.

Noemt de apostel zijne prediking eene bediening des Geest (II Cor. 3 : 8), dan geeft hij daarmede te kennen, dat de H Geest zoozeer met Zijne waarheid, in de Schrift uitgedrukt, ve

bonden is, dat Hij Zijne kracht slechts dan voortbrengt en oefent, waar aan het Woord zijne eere en waardigheid verblijft Quin etiam eodem loco praedicationem suam Apostolus *ministerium Spiritus* vocat: nimirum significans, ita suae quam in Scripturis expressit, veritati inhaerere Spiritum sanctum, ut vim tum demum suam proferat atque exerat ubi sua constat Verbo reverentia ac dignitas, § 3. Dat strijdt ook niet met het tevoren gezegde, dat het Woord zelf voor ons niet zeer vast is, indien het niet bevestigd wordt door het getuigenis des Geestes. Nec his repugnat quod nuper dictum est, Verbum ipsum non valde certum nobis esse nisi Spiritus testimonio confirmetur. Want de Heere heeft de zekerheid aangaande Woord en Geest door een onderlingen band vereenigd, zoodat de Godvruchtige eerbied voor het Woord (Verbi religio) vast in onze zielen zetelt, waar de Geest ons bestraalt, en ons daarin Gods aangezicht doet aanschouwen; gelijk omgekeerd wij zonder eenige vrees voor zinsbedrog den Geest aannemen (amplexemur), waar wij Hem in Zijn beeld, d. i. Zijn Woord herkennen. Mutuo enim quodam nexu Dominus *Verbi Spiritusque* sui certitudinem inter se copulavit: ut solida *Verbi* religio animis nostris insidat, ubi affulget *Spiritus* qui nos illic Dei faciem contemplari faciat: ut vicissim nullo hallucinationis timore *Spiritum* amplexemur, ubi illum in sua *imagine*, hoc est in *Verbo*, recognoscimus, ib. Christus opende zijnen twee discipelen het verstand, niet opdat zij de Schrift zouden terzij leggen, en door zichzelven zouden wijs zijn, maar opdat zij de Schriften zouden verstaan (Luc. 24:45). In hunc modum *Christus discipulis duobus sensum aperiebat:* non ut abiectis Scripuris per se saperent: sed *ut Scripturas intelligerent*, ib. Gelijk de kinderen Gods zich zonder den Geest verstoken zien van alle waarheidslicht, zoo is het hun ook niet onbekend, dat het Woord het orgaan is, waardoor de Heere de verlichting Zijns Geestes aan de geloovigen uitdeelt. Qui ut omni veritatis luce, sine Dei Spiritu, orbatos se vident, ita non ignorant, Verbum esse organum quo Spiritus sui illuminationem fidelibus Dominus dispensat, ib.

———

De Geesteswerking brengt dus geenerlei bewustzijnsinhoud *buiten hetgeen ons in de H. Schrift geopenbaard is.* Zelfs moet

de Geest in Zijne werkingen in ons, getoetst worden aan de Schrift. In die Schrift heeft Hij zichzelven geteekend. Aan dat Schriftbeeld, die Geestesimago in de Schrift, moet Hij in Zijne werkingen in den mensch herkend, en naar dat beeld in de Schrift moet Hij in die innerlijke werkingen beoordeeld en erkend worden. Ons oordeel over, erkenning van, geloof in den Geest en Zijne werkingen in ons, rusten dus op de Schrift. *Haar* inhoud is de maatstaf. Zij moet beslissen: naar haar moet door ons beslist worden. Zij is dus de grond van ons geloof ook betreffende den Geest en Zijne werking. Het testimonium Spiritus Sancti vormt hierbij geene uitzondering. Ook daarover moet eene keur gaan. En deze moet geschieden naar de Schrift. In die Schrift heeft de H. Geest zich ook desbetreffend geteekend. Van de overeenkomst van dat testimonium met wat in de Schrift geopenbaard werd, hangt onze erkenning van dat testimonium als eene werking des H. Geestes af: ut vicissim nullo hallucinationis timore *Spiritum* amplexemur ubi illum in sua *imagine*, hoc est in *Verbo*, recognoscimus. Stemt hetgeen wij aangaande dat getuigenis des Geestes in ons gewaarworden, overeen met wat ons van den Geest in de Schrift bekend gemaakt wordt, dan aanvaarden wij dat als *des Geestes* getuigenis. Grond voor ons geloof aan het testimonium Spiritus Sancti is niet dat testimonium zelf, maar wat ons omtrent dat test. Sp. Si. door den Geest in de Schrift werd geopenbaard. [1]) In die Schrift vinden wij de imago des Geestes. Daaraan herkennen wij Hem ook in dat testimonium.

Hieruit volgt, dat de Schrift dus ook laatste grond is van ons geloof aan de Schrift als Gods Woord. Heeft ons geloof aan het test. Sp. Si zijn grondslag niet in dat testimonium zelf en op zichzelf, maar in Gods Woord, dan kan dat testimonium ook niet laatste grond zijn van ons geloof aan de Schrift. Maar uit die Schrift blinkt ons Gods numen tegen. Gods facies vertoont zich daarin. En het testimonium Sp. Si is die Gees

---

[1]) Ook Prof. J. H. Scholten wijst hier op, ofschoon dan afkeurend, in zijne *Leer der Herv. Kerk*, 4e dr. I, blz. 206/207: „Geeft hij daarentegen gronden en criteria op, dan wordt hiermede weder om niet de getuigenis des H. Geestes, maar het criterium, waaraan de werking des H. Geestes erkend wordt.... de laatste grond des geloofs...."

teswerking, waardoor wij Gods numen of facies in de Schrift aanschouwen kunnen, en metterdaad aanschouwen. Dat testimonium Sp. Si brengt dat numen of die facies Gods niet in de Schrift. En het legt ook geene verklaring in ons af, dat wij alzoo *Gods* numen of facies aanschouwen; op welk zeggen wij ons geloof aan die aanschouwing zouden doen rusten; want zelf moet het gebaseerd zijn op, of overeenkomen met de Schrift, zullen wij het als van den Geest Gods afkomstig, d. i. dus als waarachtig, mogen aanvaarden. Maar Gods Woord zegt zelf, wat het is. Gods numen of facies vertoont *onmiskenbaar* de trekken Gods. De luister daarvan is zoo heerlijk, dat deze slechts gezien behoeft te worden, om als *van God afkomstig* herkend en erkend te worden (non secus ac si ipsius Dei numen illic intueremur). Slechts zijn voor het zien daarvan ziende oogen noodig. Deze verkrijgen wij door het test. Sp. Si. Dat bereidt ons innerlijk toe, dat wij de werking van Gods Woord ondergaan kunnen, en metterdaad ervaren; het doet ons Gods numen of facies in de Schrift met heiligen eerbied waarnemen, dat wij geloovig voor die Schrift als Gods Woord buigen: om hetgeen die Schrift zelve blijkt te zijn.

Ten overvloede mogen tot bewijs van dit laatste ook nog verschillende uitdrukkingen, waarmede Calvijn het test. Sp. Si (of des Geestes werking in ons, in algemeenen zin) aanduidt, naast elkander geplaatst worden. Hij noemt het: *testimonium*; en spreekt van *testare*. Ook spreekt hij van *persuadere; interiore Sp. Si persuasione; intus docere; internum esse doctorem, cuius opera in mentes nostras penetrat salutis promissio; suggerere quae ipse* (scil. Christus) *docuerat*. Bepaald ook gebruikt hij: *illuminare; obsignare*. Voorts: *illucere; affulgere; oculos mentis aperire; .... ut capaces essent; eiusque illuminationem mentis nostrae aciem ad videndum; ut rite clavem vocare queas; aditum in corda nostra verbo ac sacramentis aperire; confirmationem* (scil. Verbi sacramentorumque) *efficacem reddere; externa illa et verba et sacramenta ab auribus in animam transmittere; quod in oculis nostris visus efficit ad lucem conspiciendam, quod in auribus auditus ad percipiendam vocem: id esse in cordibus nostris Spiritus Sancti opus; cordis nostri*

pervicaciam emolire; in corda nostra penetrare; certitudine[m] testimonio Spiritus consequi; se insinuare; vim proferre [e] exerere; Dei faciem contemplari facere; suum opus effica[citer] verbi comfirmatione absolvere; illius virtute illuminati; doe[l] *serio afficere;* e. a. Deze uitdrukkingen; van welke bepaal[d] ook *obsignare* in Calvijns uiteenzetting der sacramentsleer ve[r]der ontwikkeld wordt; doen, in verband met Calvijns beschou[]wing van 's menschen verdorvenheid door de zonde (caecita[s], hebetudo, etc.), en van zijne meening over Gods Woord (so[l] e.d.g.) [1]), zien, dat het geene afwijking, maar volkomen zuiver[e] wedergave is van Calvijns beschouwing, wanneer door mij i[n] het *Geref. Theol. Tijdschrift*, 14en Jaargang, afl. 7, blz. 28[] het testimonium Spiritus Sancti omschreven wordt als: *niet a[ls] grond*, waarop ons geloof aan de H. Schrift als Gods Woor[d] rust, *maar de kracht en werking, waardoor wij bekwaam en be[]reid worden om haar als zoodanig te zien, en die er ons metter[]daad toe brengt, haar als Gods Woord te erkennen.*

De beteekenis hiervan is deze, dat, wanneer men, niet maa[r] vaag zich uitdrukkende, maar *nauwkeurig* sprekende, het getui[]genis des H. Geestes grond van ons geloof aan de Schrift al[s] Gods Woord noemt, en het zoo wil noemen *ook in onderschei[]ding van zoodanige kracht of werking*, vgl. Dr. H. H. Kuype[r] in *de Heraut* van 30 Nov., 7, 14, 21 Dec. 1913, men daarmed[e] *in principe* den band aan de Schrift doorsnijdt, en op de lij[n] van het lumen internum der Geestdrijvers, en op die van Mo[]dernen en Ethischen zich beweegt. Immers heeft een grond *in[]houd in zichzelven*, en *is* hij inhoud, i. c. *bewustzijns*inhoud. Dus wordt daarmede de basis van ons geloof gelegd niet i[n] het objectieve, maar in het subjectieve, in den mensch, de[n] geloovige, zelven. En dat niet in formeelen zin, voor zoover nml[.] in het subject bepaalde praerequisita aanwezig moeten zijn om t[e] kunnen gelooven, en door het geloof te rusten op de H. Schrift, maar in materieelen zin: zekere bewustzijnsinhoud, *buiten o[]*

———

1) Qua certe loquutione (cf. Ps. 119 : 18) innuit, solem exorir[i] terris, ubi hominibus Dei verbum elucet: verum eos non multum inde consequi, donec oculos vel dederit, vel aperuerit ille ipse qui ideo pater luminum vocatur: quia ubicunque Spiritu suo non resplendet, omnia tenebris occupantur, l. II, c. 2, 21.

zonder de H. Schrift in ons gewerkt door den H. Geest, en door ons met meerdere of mindere helderheid begrepen, zou dan grondslag in ons zijn, waarop wij ons geloof aan de autoriteit der H. Schrift zouden doen vaststaan [1]). *Waarmerkende* controle over dezen inhoud door of naar de H. Schrift ware dan uitteraard buitengesloten. De mogelijkheid moest dan toegegeven worden, dat de H. Geest ons buiten de H. Schrift misschien ook nog meer bekend maakt of openbaart, dan enkel die mededeeling aangaande de H. Schrift als Gods Woord. En de *zekere* controle over de werking des H. Geestes in ons, viel dan weg. De overgang tot het rationalisme was dan geleidelijk, en schier reeds gemaakt.

Hieruit valt het te verklaren, dat Prof. J. H. Scholten zoozeer ingenomen was met de leer van het test. Sp. Si. „Hoogen lof verdienen de Hervormers en niet het minst de Gereformeerden, dat zij, door op de innerlijke getuigenis des H. Geestes als *laatsten* geloofsgrond te bouwen, een beginsel hebben uitgesproken, waarmede elk uiterlijk gezag op het gebied der godsdienst feitelijk wordt opgeheven", *Leer der Herv.* 4e dr. I, blz. 194. Hij vatte dit testimonium op als bedoeld in den zin van dergelijke mededeeling. „Dat de Schrift van God was, wist de geloovige met onfeilbare zekerheid, omdat hij zelf daaromtrent de objectieve, onmiddellijke verzekering van

---

[1]) Dr. H. H. Kuyper zegt in *de Herant* van 31 Dec. 1913: „Indien door ons beweerd was.... dat dit getuigenis des Heiligen Geestes door ons werd opgevat als eene Goddelijke inspraak in ons hart, waardoor God ons zeide met een hoorbare stem: de Bijbel is Gods Woord.... maar hiervan is geen woord door ons beweerd." Nu kunnen wij dit *hoorbare* en dit *stem* laten rusten, want dat raakt slechts het bijkomstige, en doet niet ter zake. Het komt aan op zekeren bewustzijnsinhoud. Wanneer nu Dr. H. H. Kuyper het test. Sp. Si grond wil noemen, en dat nog wel in onderscheiding ook van zoodanige kracht of werking, als ik in mijne omschrijving noemde, kan hij *logisch* niet anders, dan in het test. Sp. Si *op eenigerlei wijze* een bekendmaking aan het menschelijk bewustzijn aangaande de Schrift leeren. Gelijk uit den tekst, die boven verder volgt, en waarin enkele citaten van Prof. Scholten opgenomen zijn, blijkt, vatte Prof Scholten dan ook wel terdege het test. Sp. Si als zekere getuigenisaflegging of verzekering op. Dr. H. H. Kuyper wil het wel anders, blijkens hetgeen hij in genoemd *Heraut*nummer verder schrijft, in verband ook met eene aanhaling van Dr. Schweitzer. Doch dit geeft deels geene oplossing, en deels eene oplossing in den zin mijner omschrijving; vgl. mijn *Anticritiek*, blz. 407 v.v.

God ontving," a. w. blz. 204. Bepaald ook ten aanzien va Calvijn sprak hij deze meening uit. „De getuigenis des H Geestes is, volgens Calvijn, eene openbaring van God aan d menschelijke *rede*, maar bestemd, om door de rede opgenomen haren invloed uit te oefenen op het *hart*", a. w. blz. 216 Daardoor kon hij, in den waan, immanente kritiek te oefene uit de grondbeginselen der Hervormde of Gereformeerde leer eene ontwikkeling van het test. Sp. Si geven, waarbij zoowe de H. Geest zelf, als de H. Schrift (naar de voorstelling de Gereformeerde belijdenis, en als autoriteit) ter zijde gesteld werden. „Is de getuigenis des Geestes de getuigenis van red en geweten, die door den christelijken geest gereinigd, he Woord Gods, in de Schrift uitgedrukt, als waarheid erkennen dan is de Christen ten allen tijde gereed om van zijn geloo rekenschap te geven en met gronden, aan de objectieve waar heid door de rede ontleend, de deugdelijkheid van zijne over tuiging aangaande de waarheid der christelijke godsdienst t bewijzen", a. w. blz. 221; vgl. blz. 217, 212/213, 210/211, 196 197. Maar hoe gansch onjuist deze zijne opvatting, althans va Calvijns voorstelling van het test. Sp. Si, is, heeft de vooraf gaande uiteenzetting van wat Calvijn in dezen leert, kunne doen zien. Slechts zij nog gewezen op dit beweren van Prof Scholten. Hij schrijft op blz. 194 van zijn genoemd werk „Wie.... met Kalvijn als laatsten geloofsgrond noemt: ik zi het en ik proef het, hij moge het zich ontveinzen of niet, hi gelooft niet op *het gezag* der Schrift. Zijn geloof rust op sub jectieven grondslag. Hij gelooft niet, omdat Petrus of Paulus zelfs niet, omdat Jezus het zegt, maar omdat dezelfde Geest die door den mond van Jezus en zijne apostelen gesproke heeft, ook in *zijn* binnenste van *dezelfde* waarheid getuigeni aflegt." Vooreerst blijkt hier weer Prof. Scholtens opvattin van Calvijns leer in dezen, als een getuigenis afleggen in 's men schen binnenste aangaande zekere waarheid. Echter leert Ca vijn dit in het geheel niet. Vervolgens zegt Calvijn wel, dat doo de werking des H. Geestes de Schriftwaarheid in ons indringt en dat de H. Geest ons door die waarheid ernstig doet aan doen, en dat die waarheid door Hem aan onze harten word bezegeld, enz., maar dit is gansch wat anders, dan dat „de

zelfde Geest .... ook in *zijn*" (des geloovigen) „binnenste van *dezelfde* waarheid getuigenis aflegt". Maar in de derde plaats is Prof. Scholtens redeneering hier niet juist. Als ik een schip zie, dan geloof ik, dat daar een schip is, op grond van mijn eigen zien van dat schip, en niet op grond van het zeggen van den een of ander, dat daar een schip is (vgl. Joh. 4 : 41, 42). Maar de grond van mijn zien van dat schip is deze, *dat daar een schip is;* terwijl mijn oog slechts is het onmisbaar vereischte subjectieve orgaan om het schip daar te zien; en mijn zien zelf de werkzaamheid, waardoor ik het daar zijnde schip zie. En evenzoo: eet iemand een appel, en proeft hij dien als zuur, dan gelooft hij, dat het een zure appel is, niet omdat iemand anders hem dit zegt, maar omdat hij zelf dat proeft. De grond evenwel, dat hij den appel als zuur proeft, *is de zuurheid van den appel zelve.* Tong en verhemelte en smaak en het proeven van den persoon zijn zeer zeker noodzakelijk in het subject vereischte organen, geschiktheden, werkzaamheden, zonder welke van proeven geene sprake kan zijn, maar de grond van het proeven van het zuur van den appel is objectief, ligt in den appel zelven, in zijne zuurheid. Eindelijk vormen bij de H. Schrift de talrijke verzekeringen daarin, *dat de Heere spreekt*, een element, waaruit de Goddelijke majesteit ons tegenblinkt, al zijn zij bij lange niet het eenige element.

Terecht mocht nu Dr. H. H. Kuyper in *de Heraut* van 7 Dec. 1913 schrijven: „Prof. Scholten, aan wiens kennis van onze oude Gereformeerde Theologen wel niemand twijfelen zal". Maar toen hij dit blijkbaar liet dienen om, op de wijze van *Roma locuta, res finita*, Prof. Scholtens uitspraak: „dat het gezag der Heilige Schrift hoe beslissend ook, niet de laatste geloofsgrond was, maar het getuigenis des Heiligen Geestes", als op zichzelve reeds voldoende en in dezen vrijwel albeslissend voortestellen, gaf hij blijk, Prof. Scholtens zeggen niet vergeleken te hebben met de door dezen aangehaalde citaten, veel minder een zelfstandig onderzoek ingesteld te hebben naar de leer van Calvijn over het test. Sp. Si., en zelfs niet te vermoeden, dat Prof. Scholten, volkomen te goeder trouw, blijkens zijne aanhalingen; vgl. ook a. w. blz. 197; zijne eigene moderne opvatting inge-

dragen had in deze zijne omschrijving van de voorstelling van het test. Sp. Sl. door Calvijn.

Laatste geloofsgrond van ons geloof aan de Schrift als Gods Woord is bij Calvijn de H. Schrift zelve. Zijns ondanks geeft Prof. Scholten dit ook zelf toe. „Zal de geloovige wat hij gevoelt voor eene inspraak des H. Geestes houden, dan rijst de vraag op, aan welk *criterium* hij de objectieve waarheid en goddelijkheid van *dit* gevoel van andere voorstellingen of gevoelens onderscheidt. . . Geeft hij daarentegen gronden en criteria op, dan wordt hiermede wederom niet de getuigenis des H. Geestes, maar het *criterium* waaraan de werking des H. Geestes erkend wordt, mitsdien niet *God*, maar de *mensch* zelf de laatste grond des geloofs en gaat de beweerde objectiviteit verloren," a. w. blz. 206/207. En nu schrijft Calvijn; waarop Prof. Scholten geen genoegzaam licht laat vallen, terwijl hij het schijnt voortestellen, alsof eerst later sprake kwam van zulk een criterium; Calvijn schrijft: Atqui ita ad examen revocatur: fateor: sed quo suam apud nos maiestatem sanciri voluit . . . Verum ne sub titulo suo satanae spiritus obrepat, in sua imagine quam Scripturis impressit, vult a nobis recognosci . . . Mutuo enim quodam nexu Dominus *Verbi Spiritusque* sui certitudinem inter se copulavit: ut solida *Verbi* religio animis nostris insidat, ubi affulget Spiritus qui nos illic Dei faciem contemplari faciat: ut vicissim nullo hallucinationis timore *Spiritum* amplexemur, ubi illum in sua *imagine*, hoc est in *Verbo*, recognoscimus. Ita est sane. *Inst.* l. I, c. 9, § § 2, 3.

NASCHRIFT.

Bij het voorafgaand opstel, dat reeds in het laatst van Januari opgezonden werd, kon nog geen acht geslagen worden op de dissertatie van Dr. V. Hepp, welke eerst in het begin van Februari werd rondgezonden. Moge echter bij wijze van toegift nog een en ander over dit proefschrift hier volgen, voorzoover dat met dit opstel in verband staat.

Allereerst worde dan uitgesproken, dat Dr. Hepp zich den doctorstitel met eere door deze studie verworven heeft. In de hoofdstrekking van zijn betoog heeft Dr. Hepp ook ongetwijfeld gelijk: n. m. l. dat wij niet alleen op speciaal religieus gebied en ten aanzien van ons geloof aan de H. Schrift en met betrekking tot de kennis van ons kindschap Gods, zekerheid bekomen door de werking des H. Geestes, maar dat ook voor alle menschelijke wetenschap en kennis de eerste zekerheid gewrocht wordt door den H. Geest.

In de uitwerking en voorstelling dezer waarheid wordt echter m. i., beide in formeel en in materieel opzicht, niet altijd de vereischte juistheid gevonden.

Van het test. *internum*, om hetwelk het Dr. Hepp eigenlijk te doen is (blz. 139), verklaart hij volkomen terecht, dat het niet openbaart (blz. 148, 241), slechts formeel is, of aan onze kennis geen nieuwe materie, geen bepaalden inhoud schenkt, haar in geen enkel opzicht verrijkt (blz. 191/192), geen zelfstandig bestaan heeft (177). En ook schrijft hij uitnemend, dat dit getuigenis den mensch in staat stelt . . . (blz. 171), en eene werking op ons bewustzijn is, waardoor dit de waarheid als waarheid erkent (blz. 172/173).

Maar hier staat tegenover, dat hij van dit getuigenis ook schrijft, dat het den mensch „aanzegt: die getuigenissen zijn waar" (blz. 153), dat het de waarheid tot zekerheid verheft (blz. 110, vgl. blz. 112), een forma, stempel, zegel van betrouwbaarheid op de openbaring drukt (blz. 192), dat de H. Geest er andere getuigenissen door bekrachtigt (blz. 156, vgl. blz. 155), dat Hij het als getuigenis *geeft* (blz. 164, vgl, blz. 111), het *aflegt* (blz. 167, 169), dat de mensch het ontvangt (blz. 167, 168, 175), dat de H. Geest er bij *spreekt* tot het verstand (blz. 174), of tot en in onzen geest (blz. 176), en dat onze geest het getuigenis des H. Geestes voor zijne rekening neemt (blz. 175/176), en dat het getuigenis van onzen geest de „echo van het Geestesgetuigenis" genoemd kan worden (blz. 175), en dat dit getuigenis des H. Geestes zekerheids*grond* is (blz. 113, 153, 245, e. a)

Dit nu gaat niet saam. Want uitdrukkingen als: getuigenis afleggen, spreken, aanzeggen, grond e. d. g. zijn logisch niet zonder inhoud te denken; terwijl zegswijzen als: een zegel van betrouwbaarheid op de openbaring drukken e. d. g. de voor-

stelling wekken, alsof *niet met of aan of in ons* iets geschiedde, maar *aan of met de objectieve waarheid of openbaring.* Dr. Hepp moet van tweeën één: of zijn beweren laten varen, dat het test. Sp. Si. internum enkel formeel en zonder bewustzijnsinhoud is, wat hij echter terecht niet wil (blz. 148: „het sta dan voor eens en voor goed vast, dat dit inwendige getuigenis geen enkele nieuwe gedachte ons mededeelt"), en daarmede den weg ruim maken voor het subjectivisme van Geestdrijvers, rationalisten, Prof. Scholten, modernen, ethischen, òf hij moet deze uitdrukkingen herzien, en door juistere manieren van zeggen vervangen. Nu is daar tusschen beide beweringen tegenstrijdigheid (naar het schijnt niet opgemerkt door Dr. H. H. Kuyper, die in *de Heraut* van 22 Febr. zich op Dr. Hepps uitdrukkingen beroept voor zijne eigen opvatting), die in een populair geschrift doorgelaten kon worden, maar in een wetenschappelijke studie, waarin het nog wel juist over en om het inwendig getuigenis des H. Geestes gaat, als contrabande gesignaleerd moet worden. Van meer belang echter dan dit formeele, is het materieele. Dr. Hepp schrijft, dat het uitwendig getuigenis ten doel heeft de waarheid te openbaren, verder niets kan doen, en onmachtig is ons tegelijk die waarheid te verzekeren (blz. 147, 241). Dit is onvolledig. Hierbij wordt niet genoegzaam onderscheiden. Het is even onjuist, als juist. Het is even waar, als wanneer iemand zoude zeggen: het licht verspreidt wel helderheid, maar doet ons niet zien. Want het licht zelf geeft ons geen oogen om te kunnen zien, en werkt zelf in ons het gezichtsvermogen niet. Die oogen, dat gezichtsvermogen, moeten wij van elders bekomen. Doch wanneer wij ziende oogen hebben, en die gebruiken, dan is het het licht wel degelijk, dat ons zien doet. Zoo nu ook hier. Het test. externum, de waarheid, de openbaring, geeft zelf ons niet de innerlijke geschiktheid of ontvankelijkheid, om door dat uitwendig getuigenis, die waarheid of openbaring, aangedaan te worden. Die inwendige gesteldheid moeten wij van elders ontvangen, door de werking des H. Geestes. Maar als wij die ontvangen hebben, en zij is werkzaam, dan is het zeer zeker het uitwendig getuigenis, de waarheid of openbaring (of beter: de H. Geest *door* dat uitwendig getuigenis, die waarheid), die verzekert of ons zekerheid doet ontvangen. Er gaat kracht van de waarheid, het uitwendig getuigenis des Geestes, de openbaring, uit, evenals er werking op ons uitgeoefend wordt door het licht. En door *die* werking, in verband met die innerlijke geschiktheid en dezer activiteit, wordt zekerheid in ons geboren. Dr. Hepp laat deze werking van den H. Geest door het uitwendig getuigenis, de waarheid, de openbaring, niet genoegzaam tot haar recht komen, schakelt deze werking van het objectieve bij onze, om zoo te zeggen, eerste zekerheid uit (blz. 185 vv.), houdt daardoor geene samenwerking van het objectieve en het subjectieve, of het uitwendige en het inwendige, over, en kan alzoo ook de juiste verbinding daarvan niet tot klaarheid van inzicht brengen. Bij consequent volhouden zou Dr.

Hepp met deze zijne voorstelling logisch moeten komen tot subjectivisme, dat hij principieel door zijne uitschakeling van de werking van het objectieve bij het verkrijgen der eerste zekerheid, reeds heeft aanvaard. De grondfout is deze, dat Dr. Hepp voorbij ziet, dat daar drieërlei is. Daar is het objectieve (uitwendig getuigenis, waarheid, openbaring). Daar is het subjectieve (inwendige geschiktheid, en werking dezer subjectieve gesteldheid). En door dezer richtige samenwerking wordt een derde geboren: de zekerheid. Wij kunnen een beeld ontleenen aan onze voeding. Het brood is het voedsel, doch dit voedt ons niet, tenzij wij het eten. Ook geeft het ons echter geen mond, om te kunnen eten, en doet het ons ook den mond niet gebruiken. Dien mond moeten wij van elders hebben; en dan moeten wij voorts dien mond gebruiken om het brood er mee te eten. Doch ook die mond voedt ons niet, noch die werkzaamheid van het eten. Maar het is het brood, dat ons voedt (of beter: Gods werking door middel van het brood; Matth. 4 : 4), wanneer daar de rechte verbinding en samenwerking is van dat brood èn onzen mond met de werking van ons lichaam. Dan worden wij verzadigd; doch door het brood, hoewel in verband met de werkzaamheid van ons eten. Het test. internum is nu *die* werkzaamheid des H. Geestes, waardoor Hij ons innerlijke geschiktheid geeft, dat wij door het test. externum aangedaan kunnen worden, en waardoor die innerlijke geschiktheid werkzaam wordt ten aanzien van of omtrent dat test. externum. Daardoor werkt dan dat test. externum (of de H. Geest door dat uitwendig getuigenis) op ons innerlijk in. En door de samenwerking dezer twee komen wij zekerheid te bezitten. Maar de grond dier zekerheid is de werking des H. Geestes door het test. externum, de waarheid, de openbaring, evenals het licht de grond is van ons zien, en het brood de grond van onze verzadiging. *Daarop* doet de H. Geest ons rusten. Het test. internum echter is *die* werking des H. Geestes, waardoor Hij innerlijk ons toebereidt, om door dat objectieve, innerlijk aangedaan te kunnen worden, en waardoor die innerlijke geschiktheid werkzaam is. Zoo zegt het ook Calvijn ten aanzien der H. Schrift in het ook door Dr. Hepp zelf aangehaalde citaat (blz. 109). De Schrift is autopistos, d. i. rust in zichzelve. Op haar doet de H. Geest ons door Zijn innerlijk leeren (intus docuit) rusten (solide acquiescere). Zij is dus de grond voor ons geloof. Maar het getuigenis des H. Geestes is die Geesteswerking, waardoor wij op die Schrift ons ongeschokt verlaten (certitudinem Spiritus testimonio consequi.) Omdat nu Dr. Hepp deze onderscheiding niet gemaakt heeft, loopt het ook verder niet geheel zuiver. Dat wij passief zijn (blz. 186, 189), en dat het test. internum onmiddelijk, d. i. unvermittelt, werkt, is in dien zin waar, dat deze innerlijke geschiktheid door den H. Geest zonder middel en zonder eenige activiteit van onszelven gewerkt wordt. Maar de zekerheid zelve, welke wij alsdan bekomen kunnen,

wordt niet unvermittelt en buiten onze eigen activiteit verkregen. Haar werkt de H. Geest, maar door onze eigen activiteit der van Hem eerst ontvangen innerlijke geschiktheid, en door Zijne werking in of door het test. externum, de waarheid, de openbaring. In dezen verhindert onze werking Gods werking niet, noch sluit Gods werking die van ons uit. God werkt ook in en door onze eigen activiteit, en kan ons unmittelbar aanraken, ook wanneer Hij middelen gebruikt, en Zijne werking dus niet unvermittelt geschiedt. Aldus komt ook de evidentie tot haar recht, wat niet zoo is bij de voorstelling van Dr. Hepp (blz. 134 v.v.), en wordt inderdaad eene hoogere eenheid verkregen van de leer, die de zekerheid gronden wil in het subject, en van die, welke haar uit het object laat voortkomen, zonder dat het waarheidselement van een van beide terug geschoven wordt. Dat bij zoodanige werking van het objectieve of der evidentie of van den H. Geest, door middel van het uitwendig getuigenis, te kort gedaan zou worden aan het koningschap des menschen (blz. 135), kan toch waarlijk niet volgehouden worden. Of strijdt het tegen de koninklijke heerschappij des menschen, dat hij ziet bij het licht, en leeft door het voedsel? Ook kan alzoo niet gezegd worden, dat de gedachte aan een machine zich opdringt (blz. 78). En de scherpe onderscheiding van tweeërlei wijze van zekerheidsverkrijging (blz. 149), en van tweeërlei waarheden (blz. 151), treedt alzoo terug. Terwijl de waarheid, dat in de ontologische triniteit de H. Geest niet maar uitgaat van den Vader en van den Zoon, doch dat Dezen den H. Geest van zich ook *doen* uitgaan, d. i. de activiteit van Vader en Zoon bij dezen uitgang des H. Geestes, alzoo beter, althans ten volle, erkend kan worden.

Deze bespreking van Dr. Hepps uitnemende dissertatie stelt door hare, uitteraard noodzakelijke, onvolledigheid, tot mijn spijt, de creditzijde dezer studie niet voldoende in het licht; maar toch moge reeds zij het belangrijke van dit proefschrift eenigszins doen gevoelen.

Inhoud van den 14den Jaargang.

ARTIKELEN. Bladz.

Dr. G. Ch. Aalders. De Wellhausensche Pentateuch-theorie en de tekstkritiek 121
Dr. G. Ch. Aalders. Sporen van Animisme in O. Testament? 378
Dr. G. Ch. Aalders. Is bij de vertaling van den Bijbel samenwerking van verschillende richtingen mogelijk? 509
A. M. Diermanse. Onze Belijdenis over de Kerk . . 26
G. Doekes. Antwoord 30
Dr. C. van Gelderen. Een belangrijke ontdekking in Sinai 172
Dr. S. Greydanus. Eene bladzijde uit het zieleleven van onzen Heiland 57, 107
Dr. S. Greydanus. Erkenningsgrond van den Kanon . 269
Dr. S. Greydanus. Anticritiek 405
Dr. S. Greydanus. Het Testimonium Spiritus Sancti bij Calvijn 519
Dr. F. W. Grosheide. Welken tekst volgt de Statenvertaling van het N. Testament? 209
Dr. T. Hoekstra. Wat is Christelijke Philosophie? . 15
Dr. T. Hoekstra. Oud—Modernen en Malcontenten (Nalezing) 32
Dr. A. G. Honig. Een tweetal handboeken der Ethiek 155, 240
Dr. A. G. Honig. Het „Beginsel” der Ethische Theologie 365, 457
E. D. J. de Jongh. Het teeken des Kruises . . 423, 473
Dr. D. J. van Katwijk. Azazel 79
Dr. D. J. van Katwijk. Exegetica. Jes. 9 : 5b . . 328
A. Koppe. Jesaja 40 : 1—11 139
J. G. Kunst. Verslag van de Algemeene Vergadering van de Predikantenvereeniging 253
C. Lindeboom. Het Geloof van Jezus Christus 340, 384, 414
G. J. Pontier. De papyri en het N. Testament . . 182
Dr. J. Ridderbos. Het Jodendom en de verwachting

van een lijdenden Messias 3
Dr. J. Ridderbos. De stillen in den lande bij de volheid des tijds 317

B. van der Werff. Het Protestantisme van zedelijk standpunt beoordeeld. 88

Correspondentie 103

Preekschets over 1 Petri 1 : 10—12 (G. Doekes) . . 132

GERECENSEERDE BOEKEN.

J. van Andel. De morgenstond van Jezus' leven. . 360
Dr. H. Bavinck. Evangelisatie 151
Dr. H. Bavinck. Handleiding bij het onderwijs in den Christelijken godsdienst 396
Dr. H. Bavinck. Christelijke Wereldbeschouwing. . 447
T. Bos. Tweede Twaalftal Leerredenen 136
R. Broekhuizen. De Centrale Diaconale Conferentie . 455
F. R. Coers. Liederen van Groot Nederland. . . 56
I. van Dellen. Van Christus en Zijne Gemeente. . 361
A. M. Diermanse. De beschouwing der kerkleden . 357
Dr. K. Dijk. De strijd over Infra- en Supralapsarisme in de Geref. Kerken van Nederland. . . . 493
A. Dupont. Het Huwelijk 455
Ph. Godet. Frédéric Godet 198
N. IJ. van Goor. Het geloof der Vaderen . . . 154
H. Hangelbroek. De tactiek tegen het Animisme . 99
D. Hoek. Het boek van den profeet Amos . . . 501
L. J. Hulst. Drie en zestig jaren prediker . . . 456
Joh. Jansen. De kerkelijke Tucht 396
Dr. J. Jansen. Voorwaarts 456
J. J. Knap. In de Schuilplaats 399
J. Kok. Bijbelsche Tucht in Huis, School en Kerk . 401
F. J. Krop. Waarom het gaat in de vraag Modern of Orthodox 449
Dr. A. Kuyper. De Meiboom in de kap 102
Dr. A. Kuyper. Der jongelingen sieraad is hunne kracht 102
L. Kupérus. Uit de Gröninger Veenkolonies. . . 363
M. G. Kyle. The deciding voice of the monuments in biblical criticism. 205

J. H. LANDWEHR. Calvijn's Institutie 56
Leidsche Bijbelvertaling 138
T. M. LOOMAN. Gids voor den Bijbellezer . . . 50
E. VON MALTZAHN. Het heilige bloed 154
Dr. J. C. DE MOOR. De hemel geopend . . . 97, 136
Dr. J. C. DE MOOR. De ontwikkeling van het Diaconaat 455
Dr. O. N. OOSTERHOF. Izaäk da Costa als Polemist . 152
La Palestine, guide historique et pratique . . . 204
A. ROORDA. Jozua, de Held Gods 208
A. R. RUTGERS. Karakter en Bezwaren van het Predikantschap 449
P. N. SCHLÖGL. Die Bücher der Könige und der Chronik 353
Dr. G. H. VAN SENDEN. Ascese 451
Dr. P. A. E. SILLEVIS SMITT. Handboek voor de Heilige Geschiedenis 503
W. W. SMITT. Het Animisme. 99
Dr. P. C. SNIJMAN. De profetie van Zefanja . . . 498
W. H. SWEERS. Stille kleuren. 154
Dr. A. S. E. TALMA. Gereformeerd Protestantisme . 447
Dr. J. G. UBBINK. Het pragmatisme van W. James . 201
Dr. G. VELLENGA. De dood des Heeren. 92
Dr. D. VÖLTER. Der Ursprung von Passah und Mazzoth. 496
J. N. VOORHOEVE. De Ingeving. 56
J. N. VOORHOEVE. Heb ik tegen den H. Geest gezondigd? 56
J. N. VOORHOEVE. Wat is zonde tot den dood? . . 56
H. M. WIENER. Pentateuchal Studies 315
G. WISSE. Het Spiritisme 355
G. WISSE. Sexueele zonde en de zonde tegen den H. Geest 452

In den nieuwen jaargang zullen o. a. de volgende artikelen opgenomen worden:

Dr G. Ch. Aalders. De strijd om den Pentateuch.

Prof. Dr F. W. Grosheide. Het tekstkritisch Systeem van **von Soden**.

Prof. Dr T. Hoekstra. Nieuwere Homiletische Literatuur,

Prof. Dr A. G. Honig. I. De Christologie van de Ethische Richting — eene verzwakking van de belijdenis der Christelijke kerk.
II. De Christologie van de Ethische richting — en het Christelijk geloofsleven.
III, Is eene Dogmatiek van het Ethische standpunt uit mogelijk?